

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

ПРОЦЕСИ ВИЗАНТИНИЗАЦИЈЕ
И СРПСКА АРХЕОЛОГИЈА

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I–III

Главни уредници

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ
ЈЕЛЕНА ТРИВАН

Уредници

ДАНИЦА ПОПОВИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

Редакција

ВЕСНА БИКИЋ
ЛИДИЈА МЕРЕНИК
ДАНИЦА ПОПОВИЋ
ЗОРАН РАКИЋ
МИОДРАГ МАРКОВИЋ
ВЛАДИМИР СИМИЋ
ИГОР БОРОЗАН
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

Секретари редакције

МАРКА ТОМИЋ ЂУРИЋ
МИЛОШ ЖИВКОВИЋ

Рецензенти

ВАЛЕНТИНО ПАЧЕ
ЕЛИЗАБЕТА ДИМИТРОВА
МАРКО ПОПОВИЋ
МИРОСЛАВ ТИМОТИЈЕВИЋ
ВУЈАДИН ИВАНИШЕВИЋ

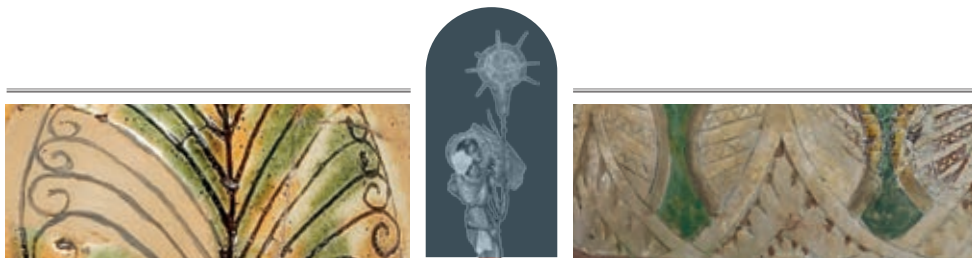
Српски комитет за византологију
ЈП Службени гласник
Византолошки институт САНУ

ПРОЦЕСИ ВИЗАНТИНИЗАЦИЈЕ И СРПСКА АРХЕОЛОГИЈА

УРЕДНИК
ВЕСНА БИКИЋ

БЕОГРАД 2016.

ПОВОДОМ 23. МЕЂУНАРОДНОГ КОНГРЕСА ВИЗАНТИЈСКИХ СТУДИЈА

Објављивање ове публикације подржали су
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
и Град Београд

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11
I. ВИЗАНТИНИЗАЦИЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ	
ДИНАМИКА ВИЗАНТИЈСКО-СРПСКИХ ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА	17
<i>Срђан Пиривајирић</i>	
„СРЕДЊОВЕКОВНА СРПСКА ЕКУМЕНА” – ФИКЦИЈА ИЛИ СТВАРНОСТ?	37
<i>Михаило Сп. Појовић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ УТИЦАЈ НА ДРЖАВНУ УПРАВУ У ДОБА НЕМАЊИЋА	45
<i>Спаноје Бојанин</i> <i>Бојана Крсмановић</i>	
ОД РОМЕЈСКОГ КАСТЕЛА ДО СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ГРАДА	53
<i>Марко Појовић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ МОДЕЛ СРПСКОГ МАНАСТИРА: ГРАДИТЕЉСКО - ОРГАНИЗАЦИОНИ КОНЦЕПТ	67
<i>Гордана Симић</i>	
СЈАЈ РИМСКОГ УКРАСА И НАКИТ СРЕДЊЕГ ВЕКА	79
<i>Ивана Појовић</i>	
ЦЕНТРАЛНИ БАЛКАН У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ: АРХЕОЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА О ПРОМЕНАМА	91
<i>Иван Бујарски</i> <i>Милица Радишић</i>	
II. ПРЕУЗИМАЊЕ МОДЕЛА: ВИЗАНТИЈСКА УТВРЂЕЊА И СРПСКА ПРОТОУРБАНА СРЕДИШТА (XI–XIII ВЕК)	
ВОЈНО, АДМИНИСТРАТИВНО И ВЕРСКО УПОРИШТЕ НА ДУНАВСКОЈ ГРАНИЦИ: ПРИМЕР МОРАВЕ И БРАНИЧЕВА	103
<i>Предраг Комајтина</i>	

БЕЛЕШКА О НОВИМ ИСТРАЖИВАЊИМА ВИЗАНТИЈСКОГ БРАНИЧЕВА	109
<i>Драјана Сјасић-Ђурић</i>	
ПОДГРАЂЕ БРАНИЧЕВСКОГ ГРАДА – МОДЕЛ НАСЕЉА ИЗ XII ВЕКА	117
<i>Гордана Милошевић Јевђић</i>	
ТРГОВИНСКИ ПРОМЕТ НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ (XI–XIII ВЕК): ИЗМЕЂУ НЕОПХОДНОГ И ЛУКСУЗНОГ	125
<i>Весна Бикић</i>	
ПРЕДМЕТИ ПРИВАТНЕ ПОБОЖНОСТИ И РЕЛИКВИЈЕ ХРИШЋАНСКОГ ИСТОКА	133
<i>Перица Шињар</i>	
III. ВИЗАНТИЈСКА ИЗВОРИШТА И ЕВРОПСКИ ТОКОВИ: УОБЛИЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ЗАНАТСКО-УМЕТНИЧКОГ СТИЛА (XIV–XV ВЕК)	
ПОЛИТИЧКА ИДЕОЛОГИЈА НОВЦА: РАЗВОЈ И ПОРУКЕ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ КОВАЊА	143
<i>Марина Одак Михаиловић</i>	
КОСМОПОЛИТСКА СРЕДИНА СРПСКИХ ГРАДОВА	151
<i>Марко Појовић</i>	
ВЛАСТЕОСКА ОБЕЛЕЖЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ	159
<i>Милош Ивановић</i> <i>Уљеша Војводић</i>	
ВИЗАНТИЈСКА ИНСПИРАЦИЈА У КЕРАМИЦИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ	167
<i>Весна Бикић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ ПРЕДЛОШЦИ И СТИЛ ГОТИКЕ – ИНТЕРНАЦИОНАЛНОСТ СРПСКОГ ЗАНАТСКО-УМЕТНИЧКОГ ИЗРАЗА	175
<i>Емина Зечевић</i> <i>Мила Гајић</i>	
ХРОНОЛОШКЕ ТАБЛИЦЕ	185
БИБЛИОГРАФИЈА	189
СПИСАК САРАДНИКА СА АФИЛИЈАЦИЈАМА	207

Књига која је пред читаоцем представља покушај да се поводом *Двадесет њи реће међународној конгреса византолога* (Београд, 22–27. август 2016) у једном колико аналитичком толико и синтетском прилазу свеобухватно прикаже одсјај византијског прототипа у српској култури средњег века и познијих времена. У овом контексту подразумева се не само рецепција византијских узора него и њихово креативно прилагођавање потребама српске средине. Другим речима, основна концепција била је да се прикажу – у целини и у детаљу – резултати прожимања византијског (преузиманог) и српског (аутохтоног) историјског миљеа, укључујући и културне везе са Западом.

Ова тематика, колико год била сазнајно блиска познаваоцима историје, заслуживала је да поводом светског сусрета византолога буде целовито обрађена на начин на који то досад није покушавано,

уз учешће свих генерација истраживача. Велики број посленика одазвао се изазову да се овакав циљ оствари. Радује то што ниједан од аспеката ове тематике није остао недотакнут.

Нажалост, несрећним стицајем околности које се, и поред свих напора, нису могле избећи онемогућена је највећим делом првобитна идеја организатора конгреса да ова публикација добије визуелни и материјални ослонац у пратећим изложбама. Утолико је потребније да реч с којом ће се читалац сусрести постане значајнија садржином, сликовитија изразом, убедљивија аргументом. Ако ово дело заиста одговори реченим захтевима, биће то захваљујући многим ауторима свих специјалности и његовим приређивачима, који су сви уложили неизмеран труд и изузетно велико знање да читав подухват са успехом буде приведен крају.

Љубомир Максимовић

ПРЕДГОВОР

Рецепција византијског наслеђа у европској култури, све до савременог доба, веома је сложена и вишезначна појава већ и стога што се у самом појму *византизма* огледају различита значења, зависна од историјске перспективе и идеолошке оптике. Миленијумска византијска цивилизација оставила је свету наслеђе које надилази векове и народе – особену духовност, живу литургијску и монашку традицију, уметничка дела непролазне лепоте.

Та заоставштина има посебан значај и смисао у земљама које су некада чиниле део византијског комонвелта. Осећај цивилизацијске припадности тој заједници и духовне сродности с њом трајно је и снажно присутан и у српској средини. Упоришну тачку он има у православној вери и особеном погледу на свет који из ње происходи, у историјском памћењу, као и митовима што су с временом постали део колективне свести. Ово осећање подстакнуто је и чињеницом да је византијско наслеђе дубоко прожело животни амбијент и свакодневицу српског народа – захваљујући богослужењу и музици, архитектури и сликарству – а одувек су га чували и јачали аутентични средњовековни споменици који чине незаобилазан део овдашњег културног простора. Због свега тога византијско наслеђе за Србе не представља само живу традицију већ се схвата као окосница идентитета и својеврстан „национални патримонијум“.

Кроз историју, међутим, односи српске средине према културном наслеђу РOMEЈСКОГ царства нису били једнозначни и једносмерни. Иако су у основи имали узлазну линију, заувек су остали веома сложени и променљиви. Њихову природу и динамику одређивао је током векова читав низ чинилаца, пре свега веома снажни утицаји других културних образаца,

нарочито оних западноевропских, али и изражена тежња Срба да уметношћу граде и потврђују своју самосвојност, како народну тако и државно-црквену. Основна сврха ове тротомне публикације стога и јесте представљање различитих креативних додира српске уметности с византијским културним наслеђем у историјским токовима и појавним оквирима њеног развоја, дугог више од дванаест столећа. Сматрали смо да је такав, широк историјско-феноменолошки приступ једино целисходан. Само он може помоћи истинском разумевању путева, динамике, природе и крајњих исходишта поменутих додира, уз бар сумарну реконструкцију геополитичког амбијента те културне размене, у који су биле укључене и западноевропска и османска цивилизација. Разуме се да је жељену ширину приступа овој књизи могао дати само већи број еминентних стручњака, специјалиста за различита раздобља и аспекте српске уметности. Прихвативши сарадњу на остваривању сложеног и замашног подухвата, они су слику о покренутих питањима засновали на актуелним дOMETИМА наше науке. Настала је тако композитна публикација, која се може читати као историја српске уметности у кључу једног њеног стожерног феномена, али и као приручник који, уз обимну пратећу литературу, даје одговоре на многа уже усмерена питања. То што је подељена на три тома последица је ширине хронолошког опсега и развијености проблемске структуре њене материје.

У првом тому размотрени су споменичко наслеђе и материјална култура са становишта резултата археолошких истраживања, у ширем контексту политичке идеологије, војне и црквене организације и привредних токова. Сложени процеси византинизације на подручју српских земаља сагледавани су на репрезентативним археолошким целинама различитих

функција – утврђењима, насељима, манастирским комплексима – али такође кроз призму трговачког промета и обликовања занатско-уметничких производа. Рецепција византијских модела, непосредно условљена природом и динамиком ромејско-српских односа у појединим раздобљима, била је битан чинилац, који, међутим, није поништио стилске подстицаје средњоевропске романике и готике, а касније ни малоазијске исламске традиције.

Стална изложеност упливима различитих културних сфера – превлађујуће византијске, али и оне западноевропске, римокатоличке – као последица честих промена животног и државног простора, одредила је карактер и српске сакралне уметности у њеном блиставом, средњовековном раздобљу, чему су посвећене студије у другом тому. Током средњег века Срби су успоставили аутохтону идеолошку вертикалу која је омогућила да различити цивилизацијски постулати буду стављени у функцију грађења сопственог идентитета. Смисаоно језгро те идеологије чинили су концепт светородне династије и светост националне цркве, који су добили своју подробну и веома учену разраду у књижевности и ликовној уметности. Идентитетске особености српске свештене уметности нису се сводиле на стилска и типолошка решења, преузимају претежно из византијске баштине, већ су произашле из поменуте пажљиво грађене идеолошке основе. Резултат су изузетне споменичке целине, које чине јединствену и препознатљиву појаву унутар средњовековне европске културе. Дуговечност и стваралачку снагу те традиције убедљиво показују књижевност и уметност, утемељене на средњовековним схватањима, што су у доба османске власти неговане у окриљу обновљене Пећке патријаршије.

Из основа измењен животни простор српског народа у нововековном раздобљу и усвајање другачијих културних модела пресудно су утицали на однос према византијском наслеђу. Сложен проблем његовог препознавања, рецепције и тумачења од XVIII века до наших дана јесте тема трећег тома. Манифестације и функција византијског уметничког обрасца у тим

временима међусобно су веома различите од епохе до епохе. У XVIII веку свест о византијском наслеђу губи се готово потпуно и бива утопљена у идеју о српском средњовековљу као чиниоцу актуелног политичког статуса Срба. Ради његове афирмације смишљено се наглашавао континуитет са златним добом народне повести. Разумевање и употреба средњовековне традиције такође су били у функцији државотворних идеја и националног програма у доба стварања модерне српске државе током XIX столећа. У оквиру владајуће културе историцизма изнова препознато византијско наслеђе поистовећује се са српском средњовековном баштином. Ова конструисана традиција није изгубила на актуелности ни у првим деценијама XX века. Програмски израз тог стремљења јесте кодификација „националног”, српско-византијског стила, изграђеног посредством нове уметничке идеологије и језика. Врло особена и занимљива истраживања односа „нове” и „старе” уметности везана су за модернистичку интерпретацију средњовековља из друге половине XX века. Нарочито садржајан допринос тумачењу византијског уметничког идиома дала је постмодерна. Стварајући низ методолошких матрица и структурних решења, углавном заснованих на интертекстуалности, цитатности и апропријацији, постмодерна је, замишљајући средњи век, успешно произвела нову уметничку стварност и нов, изворни уметнички идентитет.

Двадесет и трећи међународни конгрес византијских студија, у чију се част издаје ова тротомна публикација, пружио је ваљан повод подсећању на значај који је византијска цивилизација имала за српски народ, нарочито за његову духовност и уметност. Надамо се да ће тај значај, захваљујући прилозима из сва три тома, бити потпуније представљен и јасније објашњен него досад и да ћемо тако бар мало одужити свој „византијски дуг”. Верујемо такође да ће нешто више светла пасти и на вековне напоре Срба да не остану пасивни корисници достигнућа великих цивилизација, већ да, надахнути и ромејским и западњачким културним обрасцима, стварају умногоне нову уметност, прилагођену властитом бићу и променљивим потребама своје средине.

Редакција

ВИЗАНТИЈСКА ИЗВОРИШТА И ЕВРОПСКИ ТОКОВИ:
УОБЛИЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ЗАНАТСКО-УМЕТНИЧКОГ СТИЛА
(XIV–XV ВЕК)

ВЛАСТЕОСКА ОБЕЛЕЖЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ

Милош ИВАНОВИЋ
Угљеша ВОЈВОДИЋ

Припадност властеоском слоју је подразумевала читав низ визуелних обележја којима су појединци истицали свој друштвени и политички статус не само у заједници у којој су деловали већ и знатно шире. Одећа, војна опрема, наоружање и накит јесу само неки од предмета који су добијали, поред практичне намене, и значење статусног обележја. Они сведоче о укусу поседника, али изражавају и њихов религијски став. Препознавање и проучавање таквих предмета је стога значајно за сагледавање како материјалних, тако и духовних аспеката живота племића. Уз писане и ликовне изворе, драгоцене податке пружају различити археолошки подаци, одређени контексти и предмети. С тим у вези, намера нам је да овом приликом размотримо појаве везане за владајући слој друштва и видове испољавања његовог статуса у археолошком запису, ради поузданијег препознавања образаца и укупног вредновања индикативних налаза.

Реч *властела* срећемо у српскословенским изворима први пут почетком XIII века,¹ по свој прилици у исто време када је и окончан процес формирања племићког слоја у српској држави.² Основна дужност властеле је била војна служба,³ при чему је предуслов за њено успешно извршавање био економски имунитет који је уживала на својим поседи-ма (даштинама).⁴ Од племића се свакако очекивало да ратује на коњу, а коњ је, уз оружје, огртач и појас, по 48. члану *Душановој законика*, представљао један од главних властеоских статусних симбола.⁵ Коњаници су од оружја употребљавали мач, копље,

палицу, буздован и топуз. Бранили су се штитом, а као заштиту су имали оклоп и шлем.⁶ Значајан део војне опреме је израђиван у српским областима, док је она модернија увожена најчешће из Немачке, Византије, Венеције и других италијанских градова.⁷

Припадници властеоског staleжа су били важан део државне управе, а обављали су различите функције. Неки од њих су били везани за двор владара, где су водили рачуна о његовој канцеларији, финансијама и извршавали различита задужења.⁸ Највиши представници локалне управе су од краја XIII века биле кефалије, а њих су од друге деценије XV столећа у већем делу државе замениле војводе, које су свакако, због своје службе, морале имати одређено боравиште у граду.⁹ Постојање фреско-декорације у профаним објектима на Руднику¹⁰ наговештава да би изглед и украс појединих грађевина могли да представљају одраз моћи и укуса наручилаца радова. Властела је активно била укључена и у изградњу утврђења, попут логотета Ненада који је 1372. сазидао град Копријан, јужно од Ниша.¹¹ Извесно је да су припадници племства углавном живели на својим поседима на селу, где су се налазили њихови дворови.¹²

По узору на витешку културу Европе, у српској средини се појављују племићки грбови, настали

¹ *Сйиси св. Саве*, 159.

² Ивановић, *Развићак војне службе*, 38–46.

³ *Душанов законик*, 83.

⁴ Тарановски, *Историја српској љрава* (1996), 51–53.

⁵ *Душанов законик*, 85, 166; Божич, *Коњ добри и оружје*, 85, 87.

⁶ Шкриванић, *Оружје*, 35–58, 75–93, 122–158.

⁷ *Ibidem*, 170–181.

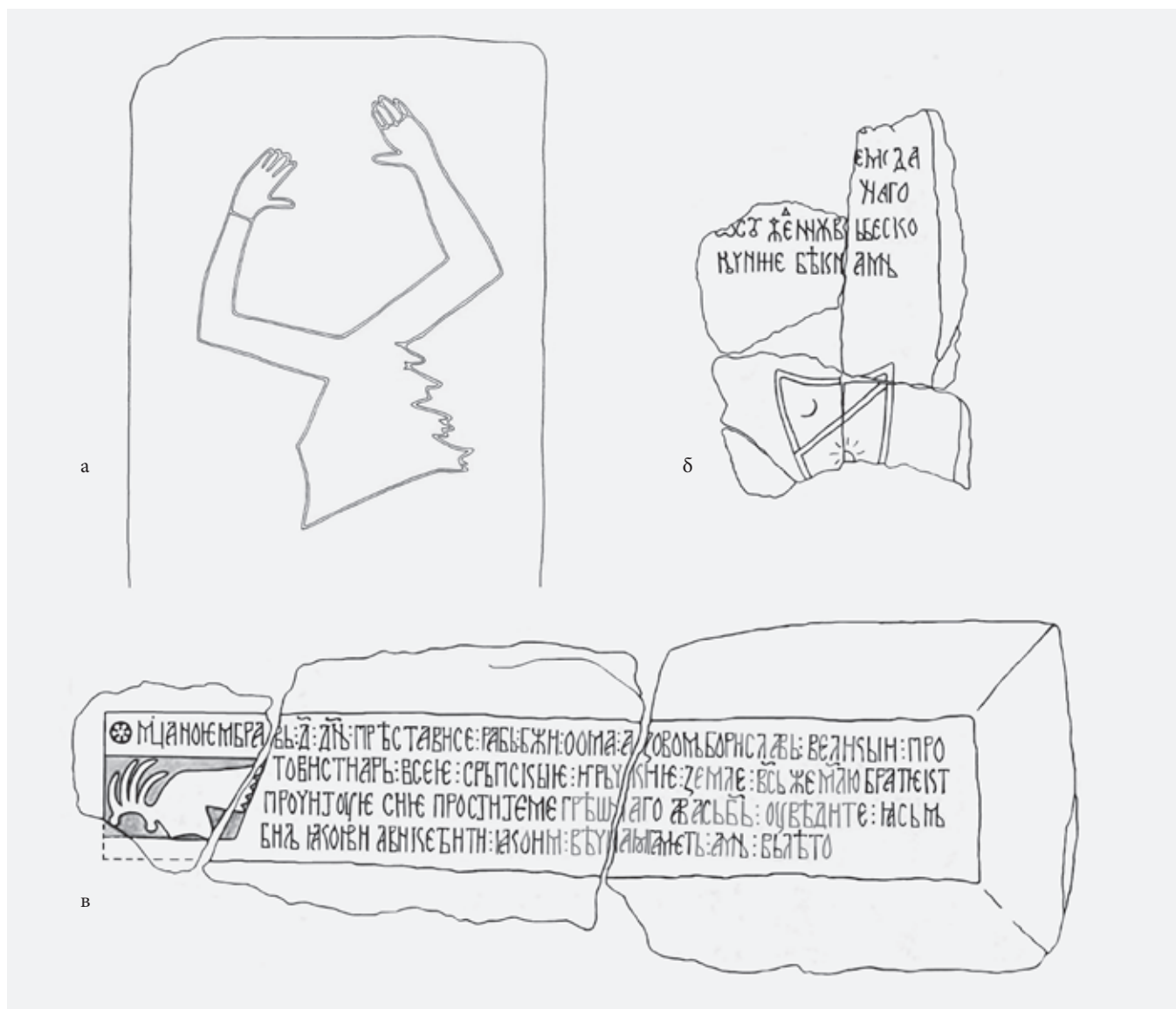
⁸ Благојевић, *Државна ујрава*, 17–24, 167–203, 208, 216, 223–245.

⁹ *Ibidem*, 246–285, 287–297; Веселиновић, *Држава српских десио-ша*, 254–257.

¹⁰ Радичевић, Цицковић, *Археолошка истраживања на Руднику*.

¹¹ Томовић, *Морфологија ћириличких најйиса*, 78; Калић, *Ниш у средњем веку*, 30.

¹² Милићевић, *Манасћирци у Србији*, 32; *Prilozi za sbirku srpskih i bosanskih listina*, 156.

Сл. 91. Надгробни споменици са хералдичким мотивима: а) Дечани; б-в) Сопоћани

комбиновањем елемената из германске хералдике и византијског наслеђа (сл. 91).¹³ Ова обележја су посебно истицана приликом надметања у виду витешких игара, које су биле неизоставни део забаве племства у средњем веку. Константин Филозоф сведочи да је деспотов витез 1412. године однео победу на једном окупљању вазала угарског краља Жигмунда (1387–1437), по свој прилици на празник Духова,

¹³ Иванишевић, *Развој хералдике*, 213–234.

када су и организовани турнири и друга такмичења.¹⁴ Такође, приказе витешких турнира проналазимо и на стећцима са подручја суседне средњовековне босанске државе.¹⁵ Уз то, један од омиљених видова забаве племства био је лов. Описујући свој долазак деспоту Ђурђу, Бертрандон де ла Брокијер

¹⁴ *Константин Филозоф*, 312; Бојанин, *Забаве и свейковине*, 356–357.

¹⁵ *Ibidem*, 360–361.

је забележио да га је затекао у лову, заједно с тројицом синова и са око педесет коњаника, на једном пољу крај реке у близини града Некудима.¹⁶ Током лова су најчешће коришћени лукови и стреле, за чије одапињање је коришћено прстење направљено од животињских костију. Ипак, познати су и луксузније израђени примерци од племенитих метала, попут сребрног прстена откривеног на Руднику.¹⁷

Материјално ојачавши, властела је од краја XIII века почела да се истиче подизањем сопствених задужбина. На том пољу она се угледала на владара.¹⁸ Ктиторска активност племића добија замаха посебно током владавине краља и цара Стефана Душана (1331–1355).¹⁹ На појаву живе ктиторске делатности српске елите је свакако утицала и развијена есхатолошка мисао, то јест тежња ка чињењу богоугодних дела зарад спасења душе и уласка у Царство небеско. С тим у вези, племићи су у оквиру својих задужбина припремали и гробна места, обезбеђујући на тај начин помен и молитву за спасење душе и након смрти. Такође, познати су примери сахрањивања чланова властеоских породица и у оквиру владарских задужбина, изузетно у самој цркви у својству ктитора, попут чланова породице Пекпал у манастиру Дечанима,²⁰ а најчешће у оквиру манастирске некрополе.

Иако након смрти, према хришћанском учењу, души није потребно материјално, те самим тим не би требало, у основи, да буде уобичајено ни полагање прилога у гроб, досадашњи резултати археолошких истраживања показују супротно. Заједно са телом преминулог су најчешће били полагани лични предмети који су означавали његов статус, али и они који ће му помоћи у путу на онај свет. Неизоставни део гробног инвентара је представљала и одећа у којој је преминули био сахрањен. Како за живота а тако и након смрти, одело сашивено од скупе тканине је било знак престижа и један од начина на који се племић истицао у оквиру сталешки раслојеног друштва.²¹ Приликом исказивања

жалости, скупочена одећа се није носила.²² Кројеви, боје и украси српског средњовековног властеоског костима се могу посматрати као знак достојанства и положаја, па самим тим и политичке моћи његовог власника.²³

Прве вести о увозу тканина у Србију потичу из прве половине XIII века, при чему су велики удео у том промету имали Венеција и, касније, Дубровник.²⁴ Промет тканинама је крајем тог века био интензивнији, упоредо с привредним јачањем државе. У доба Деспотовине су увожене тканине које су махом произвођене у Италији (Верони, Вићенци, Фиренци) и у радионицама јадранских приморских градова, а роба је допремана пре свега у најзначајније градове – Ново Брдо, Сребреницу, Смедерево.²⁵ Скупочене тканине су куповали племићи, који су све чешће боравили у градовима откако су почели да се укључују у пословање с племенитим металима,²⁶ попут челника Радича, који је, осим рударских јама, поседовао и кућу у Новом Брду.²⁷ Угледна властела је такође боравила и у престоницама.²⁸ Према сведочењу Константина Филозофа, деспот Стефан није трпео *несирејну одећу*, те су сви дворани били обучени у светле хаљине које им је он сам раздељивао.²⁹ Тканина је служила и као посебан дар којим су се Млечани користили како би придобили на своју страну зетске племиће. Тако су, у марту 1423, даривали хаљинама Памалиоте који су им помогли у одбрани Скадра, а граду Котору су, у септембру 1452, наложили да купи брокат вредан 200 дуката за Стефаницу Црнојевића поводом победе коју је извојевао над деспотовим снагама.³⁰

Нажалост, због природе материјала, очуван текстил је међу археолошким налазима спорадичан. Утолико су значајнији остаци једне луксузне хаљине, сашивене од италијанске тканине са дезеном вреже у златовезу, који су током шездесетих година XX века откривени у цркви Св. Петра код Новог Пазара (сл.

¹⁶ Брокијер, *Путовање преко мора*, 130–131.

¹⁷ Радичевић, Булић, *Прилози истраживању властеоске сахране*, 126, 130, Т5/4.

¹⁸ Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле*, 13–15, 27–28.

¹⁹ Ibidem, 16–23, 134–166, 183–187.

²⁰ Томовић, *Морфологија ћириличких најписца*, 80–81; Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле*, 151.

²¹ Ковачевић Ј., *Средњовековна ношња балканских Словена*, 4.

²² Ibidem, 319; Пурковић, *Етикеција и друштвени дух*, 129.

²³ Нитић, *Тканине и њихови кошући*, 317.

²⁴ Ђук, *Србија и Венеција*, 117–129.

²⁵ Динић-Кнежевић, *Тканине*, 248–251, 253–259, 264–266; Спремић, *Деспој Ђурађ Бранковић*, 640–641, 643–644.

²⁶ Спремић, *Деспој Ђурађ Бранковић*, 645.

²⁷ *Сћари српски хрисовуљи*, 4, 35.

²⁸ Поповић М., *Двор владара и властеле*, 44–47.

²⁹ *Константинов Философ*, 283–284.

³⁰ *Listine*, VIII, 220; *Listine*, IX, 450.

Сл. 92. Ктиторска композиција из Беле цркве каранске, XIV век

93).³¹ На посебну вредност те тканине указује чињеница да је била поново употребљена како би се од ње искројила нова хаљина, вероватно након коначног пада Деспотовине.³² На приближан начин су компоновани и мотиви на тканинама пореклом из Венеције, које се данас чувају у Берлину, односно у Богородичиној цркви у Данцигу.³³ Ваља подсетити на то да је сличан дезен таласасте стабљике предста-

вљен на горњим хаљинама ктитора манастира Каленића, као и на одећи деспота Ђурђа Бранковића и његове породице у *Есфијменској њовељи*.³⁴ С друге стране, у Белој цркви каранској су у једном гробу пронађени остаци капе украшене позлаћеним нитима, која је вероватно била израђена од италијанског сомота.³⁵ Капе сличног изгледа су представљене на глави ктитора цркве Ваведења у Липљану,³⁶ а касније и у Кремиковцима у Бугарској,³⁷ као и на сцени

³¹ Љубинковић М., *Некролола цркве Св. Петра*; Нитић, Темерински, *Налази њексџила*, 52.

³² Нитић, Темерински, *Налази њексџила*, 54; Стојановић, *Тканине*, 297.

³³ Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Abb. 448; Wilkens, *Die textilen Künste*, Abb. 135.

³⁴ Нитић, *Тканине и њрофани коѕџим*, 326.

³⁵ Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану*, 166–170.

³⁶ Љубинковић Р. et al., *Иѕџираживачки и конзерваџорски радови* 83, сл. 7.

³⁷ Ковачевић Ј., *Средњовековна ноѕња балканских Словена*, 72.

Источник премудрости светог Григорија Богослова у Поганову.³⁸ Ово нису једини налази одеће, будући да су делови луксузних тканина или дугмад за за- копчавање од племенитих метала откривени током истраживања властеоских гробова у припрамама црква у Велућу,³⁹ Липовцу,⁴⁰ Градцу,⁴¹ те на локалитету Ђелије код Лајковца.⁴² Нажалост, због своје малобројности и знатне уситњености, ови налази не пружају довољан увид у изглед средњовековног властеоског костима у Србији.

Иако се у *Душановом законику* спомиње као једна од четири властеоске инсигније, властеоски појас је у археолошким контекстима засада пронађен сасвим спорадично. Осим луксузног златног запона хумског кнеза Петра (сл. 103),⁴³ врло значајан налаз представља појас похрањен уз шестогодишње дете, највероватније последњег мушког члана породице, које је сахрањено у једном од гробова у манастирској цркви у Липовцу.⁴⁴ Међу очуваним деловима опасача, рустично израђеним, четвртасте апликације су биле декорисане листоликим орнаментом, насталим под утицајем готичког стила. По свему сличан налаз је онај забележен у Драстру (Силистрији) у Бугарској, где је у пределу карлице покојника, старости око 12 година, откривен двоструко обмотан појас.⁴⁵

Осим одећа сашивених од луксузних тканина, релативно чест налаз представља и накит. Прстен откривен у гробу у југозападном углу наоса цркве у Красојевцима, богато декорисан преплетом, носи и име свог власника, рудничког властелина Николе Косјера (сл. 94).⁴⁶ Печатно прстење, знатно чешће налажено у гробовима бугарског племства,⁴⁷ својом сврхом, као инструмента за верификовање докумената, сведочи о угледном положају власника у друштвеној хијерархији. Није редак случај да прстење има и извесну ознаку или текст апотропејске наме- не, чиме је за носиоца имао још већи значај.⁴⁸ По- ред прстења и наруквица, властелинке су носиле и

Сл. 93. Хаљина, детаљ, прва половина XV века, Петрова црква код Н. Пазара

луксузне украсе, попут огрлица, наушница (обоца), почелица, венаца и игала. На портретима из Беле цркве каранске (сл. 92), жена и кћерке ктитора носе наушнице које су истог облика као примерци про- нађени у археолошким контекстима, не само у гробовима него и у оквиру скупних налаза – остава.⁴⁹

Попут луксузне одеће и накита, вид истицања моћи и статуса српске властеле у средњовековном друштву представљало је и коришћење скупогеног посуђа. Чаше из раздобља позног средњег века које су припадале племићима или владарима биле су углавном израђене од позлаћеног сребра, са изванредном

³⁸ Живковић Б., *Појаново*, 27. Живопис из обе цркве потиче из 1499. године.

³⁹ Ljubinković, *Manastir Veluče*, 123.

⁴⁰ Ljubinković, *Manastir Lipovac*, 124–125; Поповић М., *Липовац*.

⁴¹ Јуришић, *Градац*, 75–77.

⁴² Арсић, Пецикоза, *Манастир и ктиторски гроб*, 167–178.

⁴³ Радојковић, *Мејал, средњовековни*, сл. 68.

⁴⁴ Поповић М., *Липовац*, 171.

⁴⁵ Atanasov, *Two Belts from 14th Century*, 91–101.

⁴⁶ Мадас, *Славковица*, 177–181.

⁴⁷ Тотев, *Сеновъ златен ѓрѣшѣн-ѣчаѣ*, 97–108.

⁴⁸ Parani, *On the Personal Life of Objects*, 157–176.

⁴⁹ Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji*, 33–114, sl. 9, 10, 23–26.

Сл. 94. Прстен властелина Николе Косјера

Сл. 95. Апликација са чаше челника Хребељана

занатском вештином. Свакако предмет посебне наручбине, оне су могле бити и владарев поклон властелину у знак захвалности за верну службу. Драгоцене чаше су остављане у поклад и биле залог за преживљавање у тешким временима.⁵⁰ Апликација са једне такве чаше је откривена у припрати цркве у Великој Крушевици, у гробу који је највероватније припадао челнику Хребељану. Власништво откривене чаше је истакнуто српскословенским натписом: *сн| чаша челника хребељана, који је, уз стилизоване цветне мотиве, уоквиравао централно поље украшено мотивом птице (сл. 95).*⁵¹

У време превласти обласних господара, властелини попут челника Смила, Јакова, Влатка и Драгослава су своју моћ исказивали и ковањем сопственог новца (сл. 96), што је нешто доцније чинио и војвода Иваниш, једини племић за кога се може потврдити да је то чинио у доба Деспотовине.⁵² Важно је напоменути и то да су у властеоским гробницама налажени и бројни комади новца, као што је случај са сакраном челника Хребељана⁵³ и с гробом, највероватније, ктитора цркве Св. Николе код Бијелог Поља.⁵⁴

Духовни живот племића се у извесној мери може сагледати путем предмета личне побожности.

Сигурно је да се међу данас познатим светињама у поседу српског средњовековног племства истичу реликвијар браће Мусића у Ватопеду, као и диптих Томе Прељубовића у катедрали у Куенки (Суенса, Шпанија), израђен између 1367. и 1384. године.⁵⁵ Познато је и да је српска властела даривала манастирска братства златним и сребрним сасудима, кандилима, свећњацима и књигама.⁵⁶ Таквим даривањем се не само исказивала њихова моћ већ се чинило и богоугодно дело. С друге стране, иконица св. Николе, откривена у једном саркофагу у Славковици, указује на то да су припадници властеоског слоја поседовали и предмете који су за њих имали симболичну вредност. Настала током X века, иконица је очигледно била дуго и марљиво чувана, на шта посебно упућује златни оков који је направљен након њеног делимичног оштећења.⁵⁷

Није био редак случај да припадници елитног слоја скончају као монаси, а међу њима су били Ђорђе Остоуша Пекпал, у монаштву Јефрем,⁵⁸ монах Доротеј, оснивач манастира Дренче⁵⁹ и други. Стога у њиховим гробовима нема скупочених тканина и предмета. С друге стране, многи угледни племићи су током прве половине XV века одлучили да последње

⁵⁰ Гајић, *Сребрне чаше*, 14–16; Спремић, „Јело и њиће”, 134–135.

⁵¹ Тошић, *Манастир Манастирак*, 149, 151–153; Гајић, *Сребрне чаше*, 28; Стародубцев, *Задужбинарство и ктиторство*, 52.

⁵² Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, 170; Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 121–122, 124–126, 194.

⁵³ Тошић, *Манастир Манастирак*, 153.

⁵⁴ Иванишевић, *Налаз средњовековног новца*, 221–232.

⁵⁵ Радојковић, *Метал, средњовековни*, 81, сл. 38.

⁵⁶ *Сѣтари српски хрисовуљи*, 35.

⁵⁷ Поповић М., *Археолошка сведочанства о ктиторским сакранама*, 44–45; Мадас, *Славковица*, 121. Д. Мадас опредељује настанак иконице у период XI или XII века.

⁵⁸ Томовић, *Морфологија ћириличких најписана*, 80–81.

⁵⁹ Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 93–94.

Сл. 96. Властеоски новац: а) Јакова; б) Влатка

године живота проведу у монашкој ризи на Атосу, попут знаменитог челника Радича у Кастамониту.⁶⁰ На Светој Гори је, по свој прилици, скончао и ктитор манастира Каленића, протовестијар Богдан.⁶¹

Досадашњи резултати који су постигнути у проучавањима српске средњовековне властеле показују да је истицање моћи и социјалног положаја прожимало готово све сегменте њиховог бивствовања, како за живота тако и у смрти. Обележја племства, односно

⁶⁰ *Actes de Kastamonitou*, 6–7; Спремић, *Десјоји Ђураћ Бранковић*, 204; Živojinović, *Le grand čelnik Radič*, 391–392.

⁶¹ Kolovos, *A biti of 1439*, 303–304.

имућних појединаца са високим друштвеним статусом су веома разноврсна и могу се јасно препознати. У том смислу, нарочит значај имају контексти сахрана, како у погледу положаја и изгледа гробних места, тако и пратећих предмета. С друге стране, начин живљења племића је условио потражњу за луксузно израђеном робом, насталом како на византијском Истоку тако и на романском Западу, али је исто тако знатно допринео и развоју заната у домаћој средини. Вештином израде и скупocenим материјалима, наведени предмети откривају естетска мерила српског племства, која одражавају истовремено и византијски и европски карактер.

ХРОНОЛОШКЕ ТАБЛИЦЕ

527–565.	Владавина цара Јустинијана I.	913–959.	Владавина цара Константина VII Порфирогенита.
527–530.	Словенска племена са доњег Дунава почињу упаде у Тракију.	око 926.	Бугарска војска под командом цара Симеона привремено, до 927. године, осваја Србију.
548.	Словенска племена из Паноније прелазе Дунав и пустоше средишње области Балканског полуострва.	око 933 – око 950.	Владавина кнеза Часлава.
	Од средине 6. века учестали упади Словена на Балканско полуострво.	око 950.	Дубровачка епископија уздигнута у архиепископију, с надлежношћу над областима Србије, Травуније и Захумља.
582.	Авари освајају Сирмијум.	1018.	Византијски цар Василије II после слома Бугарског царства оснива катепанат Бугарске и тему Србију.
582–602.	Владавина цара Маврикија. Последњи покушаји одбране северних граница Царства од напада Авара и Словена.	1019–1020.	Византијски цар Василије II утврђује територијални обим Охридске архиепископије, у чијем је саставу и епископија у Расу.
626.	Авари и Словени опседају Цариград.	1039–1042.	Кнез Војислав заузима Србију и Дукљу, потом и Травунију и Захумље.
око 634.	Хрвати и Срби на позив цара Ираклија (610–641) долазе да се као савезници Византијског царства боре против Авара, заузврат им је дозвољено да се населе у Далмацији.	1064.	Угри (Мађари) освајају византијски Београд.
680.	Бугари се под ханом Аспарухом насељавају југоисточно од доњег Дунава.	1072.	Неуспео устанак против византијске власти у теми Бугарској. Устаници проглашавају Бодина, сина дукљанског кнеза Михаила, за цара Бугарске.
око 780–800.	Владавина српског кнеза Вишеслава.	1077.	Дукљански краљ Михаило тражи папску заставу од Гргура VII.
око 800–820.	Владавина српског кнеза Просигоја.	око 1085.	Дукљански краљ Бодин осваја област Раса и у њој поставља као своје намеснике Вукана и Марка.
око 850.	Борбе са Бугарима успешно предводи кнез Властимир, а у каснијим годинама и његови синови Мутимир, Стројимир и Гојник.	1089.	Барска епископија уздигнута у архиепископију.
око 820–851.	Владавина српског кнеза Властимира.	1094.	Састанак цара Алексија Комнина и рашког жупана Вукана.
851–891.	Владавина српског кнеза Мутимира.	1096.	Крсташке војске пролазе преко територије данашње Србије, војним путем од Београда, преко Ниша и Софије, до Константинопоља, док се један део спушта путевима уз Јадранско приморје.
867–886.	Владавина цара Василија I.	1118–1143.	Владавина цара Јована II Комнина.
854.	Бугарски хан Борис напада Србију. Након склапања мира размена заробљеника код Раса, који се тада први пут помиње, као насеље, тврђава или област.		
између 867. и 874.	Покрштавање српске владарске породице из црквених средишта на Јадранском приморју. Српски кнежеви прихватају врховну власт цара.		
892–917.	Владавина српског кнеза Петра Гојниковића.		

око 1122.	Цар Јован Комнин осваја Рас.	1219.	Рукоположење архимандрита Саве Немањића за првог архиепископа „ <i>свих српских и ѿморских земаља</i> “ у Никеји; васељенски патријарх и сабор у Никеји дају српској архиепископији право аутокефалије. Манастир Жича постаје седиште архиепископа и крунидбена црква.
1127.	Током византијско-угарског рата Срби освајају тврђаву Рас. Велики жупан Урош I удаје своју кћер Јелену за престолонаследника Угарске, будућег краља Бела Слепог.	1221–1254.	Владавина никејског цара Јована III Ватаца.
1129.	Византијска војска осваја Рас, а велики жупан Урош I признаје врховну власт цара, уз обавезу слања војних трупа.	1236.	Архиепископ Сава умире у бугарском граду Трнову; наредне године његове мошти пренете су у манастир Милешево.
1143–1180.	Владавина цара Манојла I Комнина.	1243–1276.	Владавина краља Стефана Уроша I.
1147.	Две велике крсташке војске, под вођством немачког цара Конрада III и француског краља Луја VII, пролазе војним путем од Београда до Константинопоља.	1259–1282.	Владавина Михаила VIII Палеолога.
1166–1196.	Владавина великог жупана Стефана Немање.	1261.	Обнова Византијског царства у Константинопољу.
1172.	Неуспео покушај одметања Стефана Немање од византијске власти. Манојло I Комнин заробљава великог жупана, који учествује у царевом војничком тријумфу улицама Константинопоља.	1274.	Краљ Урош не прихвата Лионску унију.
1180–1183.	Владавина цара Алексија II Комнина; после његовог убиства Стефан Немања не признаје новог цара Андроника I Комнина и креће у освајања византијских области.	1276–1282.	Владавина краља Стефана Драгутина.
1185–1195.	Владавина цара Исака II Анђела.	1282–1328.	Владавина Андроника II Палеолога.
1189.	Током трећег крсташког рата Стефан Немања и Фридрих Барбароса састају се у Нишу и воде преговоре о савезу.	1282.	На Дежевском сабору краљ Драгутин предаје престо брату Милутину и добија своју посебну област.
1191.	У бици на Јужној Морави српска војска поражена од Византије. Немања враћа мањи део освојених области византијском цару, а његов средњи син и престолонаследник Стефан жени се царевом синовicom Евдокијом.	1282–1321.	Владавина краља Стефана Уроша II Милутина.
око 1192.	Растко Немањић одлази у Свету Гору и prima постриг као монах Сава.	око 1291.	Куманско-татарски поход на Србију и спаљивање Жиче. Седиште српске архиепископије премешта се у Пећ.
1195–1203.	Владавина цара Алексија III Анђела.	1298–1299.	Византијско-српски преговори. Мир је закључен 1299. и ослажен браком између краља Милутина и Симониде, ћерке цара Андроника II Палеолога. Дотадашња Милутинова освајања, међу којима и најважније северне Македоније са Скопљем, призната су у форми мираза.
1196.	Стефан Немања предаје власт Стефану, зету византијског цара, и као монах Симеон одлази у Студеницу, а наредне године у Свету Гору.	1314.	Краљ Милутин заробио, готово ослепео и протерао свог сина и престолонаследника Стефана (Дечанског) због побуне. Стефан је са синовима провео у Константинопољу скоро седам година.
1198.	Монаси Симеон и Сава обнављају светогорски манастир Хиландар.	1321–1331.	Владавина Стефана Уроша III Дечанског.
1196–1227.	Владавина Стефана Немањића.	1324–1337.	Столовање српског архиепископа Данила II.
1204.	IV крсташки рат, крсташки освајају Константинопољ и распарчавају Византијско царство.	1328–1341.	Владавина Андроника III Палеолога.
1204–1261.	Никејско царство. Немањићи га сматрају наследником срушеног Византијског царства.	1330.	Битка код Велбужда. Победа српске војске под Стефаном Дечанским над бугарским царем Михаилом. У тој бици посебно се истакао млади краљ Стефан Душан.
1204–1221.	Владавина никејског цара Теодора I Ласкариса.	1331–1355.	Владавина краља Стефана Душана.
1217.	Крунисање Стефана Немањића за првенчаног краља „ <i>свих српских и ѿморских земаља</i> “ преко легата које је послао папа Хонорије III.	1334.	Краљ Душан осваја области у средишњој Македонији, укључујући Охрид и Прилеп.
		1341–1354.	Грађански рат у Византији, између регента малолетног Јована V Палеолога и Јована Кантакузина, који се прогласио за цара и заштитника Палеолога.

1341–1391.	Владавина Јована V Палеолога.	1372–1389.	Владавина кнеза Лазара Хребељановића.
1342.	Савез Јована Кантакузина са краљем Душаном. Краљева освајања у југозападној Македонији и северном Епиру.	1375.	Измирење српске и византијске цркве. Васаљенска патријаршија дала опрост Душану, Урошу, Јоаникију и архијерејима; пећком архиепископу призната титула патријарха у унутрашњем саобраћају, Душану постхумно призната титула цара Србије.
1343.	Савез регената са краљем Стефаном Душаном, који од тог времена традиционалној титули владара „ <i>све српске и поморске земље</i> “ додаје и „ <i>ирчке земље</i> “.	1376–1379.	Владавина Андроника IV Палеолога.
1345.	Краљ Душан осваја Сер, југоисточну Македонију и Свету Гору.	1377.	Босански бан Твртко I Котроманић крунише се за краља Срба, Босне, Поморја и западних земаља.
крај 1345. / почетак 1346.	Краљ Душан се проглашава за цара Србије и дела Византијског царства; најчешће користи титуле „ <i>василевс и авиокрајор Србије и Романије</i> “ (на грчком) и „ <i>цар Срба и Грка</i> “ (на српском језику).	1389.	Битка на Косову, погибија кнеза Лазара и султана Мурата.
1346.	Царско крунисање Стефана Душана у Скопљу. Српска црква уздигнута је на ранг патријаршије, а за првог српског патријарха рукоположен је архиепископ Јоаникије.	1391–1425.	Владавина Манојла II Палеолога.
1347–1354.	Владавина Јована VI Кантакузина.	1402.	Битка код Ангоре, у којој Стефан Лазаревић ратује као вазал султана Бајазида. У повратку са бојишта у Константинопољу добија од византијског цара највишу дворску титулу деспота.
1347.	Цар Душан осваја Епир.	1402–1427.	Владавина деспота Стефана Лазаревића.
1349.	На државном сабору у Скопљу објављен Душанов законик (допуњен Законик објављен на сабору у Серу 1354).	1403–1404.	Београд постаје престоница српске државе (до 1427).
1348.	Цар Душан осваја Тесалију.	1408.	Деспот Стефан Лазаревић именован за витеза Змајевог реда, који је установио угарски краљ Жигмунд.
1352.	Одлука цариградског патријарха Калиста и синода о изопштењу цара Душана, патријарха Јоаникија и српских архијереја (тзв. Калистова анатема), због Душановог крунисања за византијског цара и уздизања цркве у патријаршију.	1425–1448.	Владавина Јована VIII Палеолога.
1352.	Битка код Димотике, у којој Јован Кантакузин и Турци побеђују присталице цара Јована V Палеолога, Србе и Бугаре.	1428–1430.	Зидање Смедерева, нове престонице српске државе.
1354.	Турци освајају град Галипољ, њихово прво значајно упориште у Европи.	1439.	Деспот Ђурађ не прихвата Фирентинску унију. Први пад Смедерева.
1355.	Смрт цара Душана под неразјашњеним околностима. Распад његове државе убрзо је отворио епоху међусобних сукоба бројних обласних господара.	1440.	Турци први пут опседају Београд (под влашћу Угарске).
1355–1371.	Владавина цара Стефана Уроша.	1449–1453.	Владавина Константина XI Драгаша Палеолога.
1365.	Вукашин Мрњавчевић добија титулу краља и постаје савладар цара Уроша.	1453, 29. маја	Турско освајање Константинопоља. Султан Мехмед II свечано улази у град који постаје престоница Османског царства.
1371.	Битка на Марици, погибија краља Вукашина и деспота Угљеше Мрњавчевића. Вукашинов син Марко, дотадашњи млади краљ, добија титулу краља. Смрћу цара Уроша изумире мушка линија лозе Немањића.	1455.	Пад Новог Брда под турску власт.
		1456.	Турци други пут опседају Београд (под влашћу Угарске).
		1459.	Турско освајање Смедерева и крај српске средњовековне државе.

БИБЛИОГРАФИЈА

- ВИИНЈ** = *Византијски извори за историју народа Југославије I–VI*, Београд 1955–1986 (2007²).
- ГГБ** = Годишњак града Београда, Београд
- ГДКС** = Гласник Друштва конзерватора Србије, Београд
- ГСАД** = Гласник Српског археолошког друштва, Београд
- ГСУД** = Гласник Српског ученог друштва, Београд
- ЗЗСК** = Зборник заштите споменика културе, Београд
- ЗМПУ** = Зборник Музеја примењене уметности, Београд
- ЗМСЛУ** = Зборник Матице српске за ликовне уметности, Нови Сад
- ЗНМ** = Зборник Народног музеја у Београду, Београд
- ЗРВИ** = Зборник радова Византолошког института, Београд
- ЗФФ** = Зборник Филозофског факултета, Београд
- ИГ** = Историјски гласник, Београд
- ИСН** = *Историја српског народа I–III*, Београд 1981–1983.
- ИЧ** = Историјски часопис, Београд
- ЛССВ** = *Лексикон српског средњег века*, ed. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999
- НПЗ** = Новопазарски зборник, Нови Пазар
- ПКЈИФ** = Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
- РВМ** = Рад Војвођанских музеја, Нови Сад
- ХЗ** = Хиландарски зборник, Београд
- ААС** = *Acta Archaeologica Carphatica*, Krakow
- АР** = *Arheološki pregled*, Beograd
- АВ** = *Archaeologia Bulgarica*, Sofia
- ВФ** = *Byzantinische Forschungen*, Amsterdam
- ВМГС** = *Byzantine and Modern Greek Studies*, Birmingham
- ВЗ** = *Byzantinische Zeitschrift*, München
- СА** = *Cahiers archéologiques*, Paris
- ДОР** = *Dumbarton Oaks Papers*, Washington D.C.
- ОДВ** = *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, ed. А. Р. Kazhdan, New York – Oxford 1991.
- РГ** = *Patrologiae cursus completus, ser. graeca*, ed. J.-P. Migne, 1–161, Paris 1857–1866.
- VAMZ** = *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb
- ΔΧΑΕ** = *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρίας*, Αθήνα
- Антонова, Шумен** = В. Антонова, *Шумен и Шуменската крейоси*, Шумен 1985.
- Антоновић, Ејничка крејанања** = М. Антоновић, *Ејничка крејанања у Поморављу у XI и XII веку*, in: *Моравска Срдија: историја, култура, уметност*, ed. С. Мишић, Крушевац–Београд 2007, 73–84.
- Арсиф, Пецикоза, Манастир и књијорски јрџ** = Р. Арсиф, В. Пецикоза, *Манастир и књијорски јрџ из Ђелија код Лајковца*, ГСАД 22 (2006) 167–178.
- Археолошко длајо Косова и Мејохије** = *Археолошко длајо Косова и Мејохије: од неолита до раног средњег века I* (Зборник радова), II (Каталог), ed. Н. Тасиф, Београд–Приштина 1998.
- Архиепископ Данило II, Живоји краљева** = Архиепископ Данило II и његови настављачи, *Живоји краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, Накиј VIII–XVIII века** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накиј VIII–XVIII века у Музеју града Београда*, Београд 1984.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, Налази византијске керамике** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Налази византијске керамике XI–XIII века на јодручју Срдије*, ЗРВИ 36 (1997) 139–154.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, О налазима неких јредмеја** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *О налазима неких јредмеја у јојичком стилу на јерийорији Срдије*, Саопштења 24 (1992) 217–222.
- Баришић, Грчки најјиси** = Ф. Баришић, *Грчки најјиси на иконама осјаве у Раковцу*, ЗФФ 10/1 (1968) 211–216.
- Баришић, О измирењу српске и византијске цркве** = Ф. Баришић, *О измирењу српске и византијске цркве 1375*, ЗРВИ 21 (1982) 159–182.

- Берић, Рашковић, *Резултати рекогносцирања* = Н. Берић, Д. Рашковић, *Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта тирсеничке оштинине и суседних области*, ГСАД 18 (2002) 137–156.
- Бикић, *Антички узор* = В. Бикић, *Антички узор у средњовековном нахићу XI–XII века на тлу Србије*, in: *Трећа југословенска конференција византолога*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 237–247.
- Бикић, *Глеђосана керамика у Србији* = В. Бикић, *Хронолошки, технолошки и стилски оквири глеђосане керамике у Србији: пример манастира Свугенице*, in: М. Поповић, *Манастир Свугеница – археолошка открића*, Београд 2015, 337–357.
- Бикић, *Ексклузивно кинеско посуђе* = В. Бикић, *Ексклузивно кинеско посуђе на Балкану: налази Селадона из XIV века са Београдске тврђаве*, ЗНМ 21/1 (2013) 253–273.
- Бикић, *Кухиња и тиреза* = В. Бикић, *Кухиња и тиреза: посуђе у свакодневном животи*, in: *Приватни животи у српским земљама средњега века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 139–160.
- Бикић, *Познатошћки бронзани свећњаци* = В. Бикић, *Познатошћки бронзани свећњаци са Београдске тврђаве*, Саопштења 24 (1992) 224–228.
- Бикић, *Србија и Византија у 13. веку* = В. Бикић, *Србија и Византија у 13. веку: археолошка сведочанства о тировинском промету*, in: *Шеста национална конференција византолога*, Београд, 18–20. јун 2015 (у штампи).
- Бикић, *Средњовековна керамика Београда* = В. Бикић, *Средњовековна керамика Београда*, Београд 1994.
- Бикић, *Тријезна керамика* = В. Бикић, *Тријезна керамика из смедеревској замка*, in: *Пад Српске десетине 1459. године*, ed. М. Спремић, Смедерево–Београд 2011, 409–416.
- Бикић, Поповић, *Археолошке теме* = В. Бикић, М. Поповић, *Археолошке теме у будућим византолошким истраживањима у Србији*, in: *Византијски свет на Балкану II*, edd. Б. Крسمановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 655–665.
- Благојевић, *Државна управа* = М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997 (Београд 2001).
- Благојевић, *Соће* = М. Благојевић, *Соће – основни порез средњовековне Србије: једна перера или кабао живота*, Глас САНУ 390 (2001) 1–44.
- Благојевић, *Српски сабори* = М. Благојевић, *Српски сабори и сабори ошачаства Немањина и Лазаревића*, Глас САНУ 410, Одељење историјских наука, књ. 14 (2008) 1–40.
- Благојевић, Медаковић, *Историја српске државности I* = М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности I: Од настанка првих држава до почетка српске националне револуције*, Нови Сад 2000.
- Богдановић, *Историја старе српске књижевности* = Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980.
- Божилев, Гюзелев, *Историја на средњовековна Бугарија* = И. Божилев, В. Гюзелев, *Историја на средњовековна Бугарија, VII–XIV век*, Софија 1999.
- Божич, *Доходак царски* = И. Божич, *Доходак царски (поводом 198 члана Душановог законика Раковачкој рукопису)*, Београд 1956.
- Божич, *Коњ добри и оружје* = И. Божич, *Коњ добри и оружје (уз члан 48 Душановог законика)*, Зборник Матице српске за друштвене науке 13–14 (1956) 84–92.
- Бојанин, *Забаве и свейковине* = С. Бојанин, *Забаве и свейковине у средњовековној Србији од краја XII до краја XV века*, Београд 2005.
- Бојовић, *Краљевство и свейост* = Б. И. Бојовић, *Краљевство и свейост. Политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд 1999.
- Борисов, *Керамика и керамично производство* = Б. Борисов, *Керамика и керамично производство през XI–XII век от територията на днешна Југоисточна Бугарија*, Раднево 2002.
- Брмболић, Лазаревић, *Манастир Манасија* = М. Брмболић, К. Лазаревић, *Манастир Манасија – резултати археолошких истраживања 2013. године*, ГДКС 38 (2014) 69–73.
- Брокијер, *Путовање преко мора* = Бертрам де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950.
- Бугарски, Иванишевић, *Раносредњовековна ошжава* = И. Бугарски, В. Иванишевић, *Раносредњовековна ошжава изданих предмета из Руковца и слични налази са југочјатна централној Балкана*, Старинар 63 (2013) 131–152.
- Веселиновић, *Војска* = А. Веселиновић, *Војска у средњовековној Србији*, Војноисторијски гласник 1–2 (1994) 385–422 (= idem, *Држава српских десетина*, Београд 2006, 153–204).
- Веселиновић, *Држава српских десетина* = А. Веселиновић, *Држава српских десетина*, Београд 2006.
- Винавер, *Проблем производње сребра* = В. Винавер, *Проблем производње сребра у средњовековној Србији*, Историјски записи 17/3 (1960) 481–512.
- Винча = *Винча у историји и средњем веку*, каталог изложбе, Београд 1984.
- Војводић, *Владарски пореци у Дуљевоу* = Д. Војводић, *Српски владарски пореци у манастиру Дуљевоу*, Зограф 29 (2002–2003) 143–160.
- Војводић, *Укршћена дијадима и „шоракион“* = Д. Војводић, *Укршћена дијадима и „шоракион“. Две древне и неубичајене инвентарије српских владара у XIV и XV веку*, in: *Трећа југословенска конференција византолога*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 249–276.
- Вуксан, *Средњовековни локалитети* = М. Вуксан, *Средњовековни локалитети у околини Бора*, ГСАД 6 (1990) 191–196.

- Гајић, *Сребрне чаше* = М. Гајић, *Сребрне чаше јозној средњеј века у Србији*. Каталог изложбе, Београд 2010.
- Гај-Поповић, *Новац и ковница* = Д. Гај-Поповић, *Новац и ковница краља Радослава*, Нумизматичар 8 (1985) 102–118.
- Георгиева, *Керамика от двореца на Царевец* = С. Георгиева, *Керамика от двореца на Царевец*, in: *Царевград Търнов, Дворецът на българските царе през Втората българската дрвжава II, Керамика, битови предмети и вѳоръжение, накити и тѳкани*, София 1974, 7–186.
- Григоров, *Метални накити* = В. Григоров, *Метални накити от средновековна Бѳлгария (VII–XI век)*, София 2007.
- Грѳци извори за бѳлгарската историја = Грѳци извори за бѳлгарската историја VII, София 1968.
- Дагрон, *Цар и ѳрвосвештеник* = Ж. Дагрон, *Цар и ѳрвосвештеник. Студија о византијском „цезароѳаизму“*, Београд 2001.
- Данило Други, *Живѳи* = Данило Други, *Живѳи краљева и архиеѳискоја срѳских, Службе*, edd. Г. Мак Данијел, Д. Петровић, Београд 1988.
- Данилови настѳављачи = Данилови настѳављачи. Данилов ученик, груѳи настѳављачи Даниловој зборника, ed. Г. Мак Данијел, Београд 1989.
- Динић, *Браничево* = М. Динић, *Браничево у средњем веку*, in: *idem, Срѳске земље у средњем веку: историјско-геоѳрафске студије*, ed. С. Ћирковић, Београд 1978, 84–112.
- Динић, *За хронологију Душанових освајања* = М. Динић, *За хронологију Душанових освајања византијских ѳрадова*, ЗРВИ 4 (1956) 1–11.
- Динић, *Из срѳске историје средњеја века* = М. Динић, *Из срѳске историје средњеја века*, edd. С. Ћирковић, В. Ћокић, Београд 2003.
- Динић, *О виѳезу Палману* = М. Динић, *О виѳезу Палману*, in: *idem, Из срѳске историје средњеја века*, edd. С. Ћирковић, В. Ћокић, Београд 2003, 447–451.
- Динић-Кнежевић, *Тканине* = Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у ѳривреди средновековној Дубровника*, Београд 1982.
- Дончева-Петкова, *Средновековни крѳстове-енколпиони* = Л. Дончева-Петкова, *Средновековни крѳстове-енколпиони от Бѳлгария (IX–XIV в.)*, София 2011.
- Душанов законик = Душанов законик, ed. Ћ. Бубало, Београд 2010.
- Ђорђевић, *Зидно сликарство срѳске властеле* = И. Ђорђевић, *Зидно сликарство срѳске властеле у доба Немањића*, Београд 1994.
- Ђурић, *Сумрак Византије* = И. Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолоја*, Београд 1984.
- Ђурић, *Нови Исус Навин* = В. Ј. Ђурић, *Нови Исус Навин*, Зограф 14 (1983) 5–16.
- Ерцеговић-Павловић, *Остѳава наушница* = С. Ерцеговић-Павловић, *Остѳава наушница из римско-византијској касѳела из Бољешина на Дунаву*, Старинар 20 (1969) 83–96.
- Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некроѳола у Нишу* = С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некроѳола у Нишу*, Старинар, н. с., 27 (1976) 83–100.
- Живковић Б., *Појаново* = Б. Живковић, *Појаново. Црѳежи фресака*, Београд 1986.
- Живковић В., *Кѳѳор* = В. Живковић, *Кѳѳор – модел касно-средњовековној ѳрада*, in: *Приватни живѳи у срѳским земљама средњеј века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 80–110.
- Живковић Т., *Јужни Словени* = Т. Живковић, *Јужни Словени ѳод византијском влашћу (600–1025)*, Београд 2002.
- Живковић Т., *Црквена орѳанизација* = Т. Живковић, *Црквена орѳанизација у срѳским земљама (рани средњи век)*, Београд 2004.
- Живојиновић, *Истѳорија Хиландара* = М. Живојиновић, *Истѳорија Хиландара I*, Београд 1998.
- Живѳи краљева = Живѳи краљева и архиеѳискоја срѳских најисао архиеѳиској Данило и друѳи, ed. Ћ. Даничић, Загреб 1866.
- Законик цара Душана (1898) = Законик Стѳефана Душана цара срѳској, ed. С. Новаковић, Београд 1898.
- Законик цара Душана (1960) = Законик цара Стѳефана Душана 1349 и 1354, ed. Н. Радојчић, Београд 1960.
- Залеская, *Свѳязи средновековног Херсонеса* = В. Н. Залеская, *Свѳязи средновековног Херсонеса с Сиријом и Малој Азијом*, in: *Восточное Средиземноморье и Кавказ IV–XVI вв.*, edd. А. В. Банк, В. Г. Луконин, Ленинград 1988, 93–104.
- Зборник средњовековних ѳириличких ѳовелѳа и ѳисама I = Зборник средњовековних ѳириличких ѳовелѳа и ѳисама Срѳије, Босне и Дубровника I, 1186–1321, edd. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011.
- Зечевић, *Зделе са водоравном грѳком* = Е. Зечевић, *Прилој ѳроучавану здела са водоравном грѳком*, НПЗ 27 (2003) 73–105.
- Зечевић, *Накиѳ Новој Брда* = Е. Зечевић, *Накиѳ Новој Брда. Из археѳолошке збирке јозној средњеј века*, Београд 2006.
- Зечевић, Радичевић, *Керамика Ђурђевић Стѳуѳова* = Е. Зечевић, Д. Радичевић, *Керамика Ђурђевић Стѳуѳова*, НПЗ 25 (2001) 73–105.
- Иванишевић, *Налаз средњовековној новца* = В. Иванишевић, *Налаз средњовековној новца из цркве Св. Николе (Никољац) код Бијелој Поља*, Нумизматичар 30 (2012) 221–232.
- Иванишевић, *Новац краља Радослава* = В. Иванишевић, *Новац краља Радослава*, ЗРВИ 37 (1998) 87–95.
- Иванишевић, *Новчарство средњовековне Срѳије* = В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Срѳије*, Београд 2001.
- Иванишевић, *Развој хералдике* = В. Иванишевић, *Развој хералдике у средњовековној Срѳији*, ЗРВИ 41 (2004) 213–234.
- Иванишевић, *Стѳари Косѳолац* = В. Иванишевић, *Стѳари Косѳолац, Локалитѳет Рудине – насеље*, ГСАД 3 (1986) 222–226.

- Иванишевић, Бугарски, *Примена LiDAR технологије* = В. Иванишевић, И. Бугарски, *Примена LiDAR технологије у анализи топографије Марјума/Мораве и Кулича*, Старианар 62 (2012) 239–255.
- Ивановић, *Развиџак војне службе* = М. Ивановић, *Развиџак војне службе као основ формирања власиџеоској слоја у српској средњовековној држави*, Војноисторијски гласник 1 (2014) 30–48.
- Историја њримењене уметности код Срба I* = *Историја њримењене уметности код Срба I*, Београд 1977.
- История культуры Древней Руси* = *История культуры Древней Руси. Том 1. Домонгольский период. Материальная культура*, edd. Н. Н. Воронин, М. К. Каргер, М. А. Тиханова, Москва 1951.
- Јанковић Ђ., *Подоунавски гео обласџи Аквиса* = Ђ. Јанковић, *Подоунавски гео обласџи Аквиса у VI и џочейком VII века*, Београд 1981.
- Јанковић Ђ., *Словени* = Ђ. Јанковић, *Словени у источној Срдији у VI и VII стилолеђу*, in: *Археологија источне Срдије*, ed. М. Лазић, Београд 1997, 133–149.
- Јанковић М., *Београд* = М. Јанковић, *Београд и њејова околина од IX до XI века*, ГГБ 52 (2005) 95–107.
- Јанковић М., *Неки џодаци* = М. Јанковић, *Неки џодаци о изради џредметџа од обојених метџала на Кључу Дунава у IX–XI веку*, ЗНМ 11–1 (1983) 99–114.
- Јанковић М., *Средрни налаз* = М. Јанковић, *Средрни налаз из Прахова*, ЗНМ 9–10 (1979) 271–277.
- Јанковић М., *Средњовековно насеље* = М. Јанковић, *Средњовековно насеље на Великом Грациу у X–XI веку*, Београд 1981.
- Јанковић М., Јанковић Ђ., *Словени* = М. Јанковић, Ђ. Јанковић, *Словени у јујословенском Подоунављу*, каталог изложбе, Београд 1990.
- Јанц, *Орнаментџи фресака* = З. Јанц, *Орнаментџи фресака из Срдије и Македоније од XII до средине XV века*, Београд 1961.
- Јиречек, *Историја Срба* = К. Јиречек, *Историја Срба I–II*, Београд 1952².
- Јовановић В., *Осџава средњовековној новца* = В. Јовановић, *Осџава средњовековној новца из Тејова*, Нумизматичар 3 (1980) 169–180.
- Јовановић В., *Средњовековни џрад Звечан* = В. Јовановић, *Средњовековни џрад Звечан*, Старианар 13–14 (1962–1963) 137–150.
- Јовановић В. et al., *Ново Брдо* = В. Јовановић, С. Ђирковић, Е. Зечевић, В. Иванишевић, В. Радић, *Ново Брдо*, Београд 2004.
- Јовановић М., *Српски средњовековни новац* = М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, Београд 2001².
- Јуришић, *Градац* = А. Јуришић, *Градац, резулџиџаџи археолошких радова*, Београд 1989.
- Калић, *Београд у међународној џрјовини* = Ј. Калић, *Београд у међународној џрјовини средњеј века*, in: *Ослобођење џрадова у Срдији од Турака 1862–1867*, ed. В. Чудриловић, Београд 1970, 47–60.
- Калић, *Два царстџва* = Ј. Калић, *Два царстџва у српској историји XII века*, ЗРВИ 38 (1999–2000) 197–212 (= eadem, *Евроџа и Срди*, Београд 2006, 563–581).
- Калић, *Жуџан Белош* = Ј. Калић, *Жуџан Белош*, ЗРВИ 36 (1997) 63–81 (= eadem, *Евроџа и Срди*, Београд 2006, 623–642).
- Калић, *Земун у XII веку* = Ј. Калић, *Земун у XII веку*, ЗРВИ 13 (1971) 27–56.
- Калић, *Ниш у средњем веку* = Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, ИЧ 31 (1984) 7–27.
- Калић, *Охридска архиеџискојџија* = Ј. Калић, *Охридска архиеџискојџија и Срдија XII века*, ЗРВИ 44/1 (2007) 197–208.
- Калић, *Подаци Алберџа Ахенској* = Ј. Калић, *Подаци Алберџа Ахенској о уџарско-византијџским односима крајем XI века*, in: eadem, *Евроџа и Срди. Средњи век*, Београд 2006, 49–58.
- Калић, *Срди у џозном средњем веку* = Ј. Калић, *Срди у џозном средњем веку*, Београд 1994.
- Калић, *Срдија и Београд џочейком XV века* = Ј. Калић, *Срдија и Београд џочейком XV века*, ГГБ 25 (1978) 97–105.
- Калић, *Црквене џрилике* = Ј. Калић, *Црквене џрилике у српским земљама до стџварања архиеџискојџије 1219. џодине*, in: *Сава Немањџи – Светџи Сава. Историја и џредање*, ed. В. Ђурић, Београд 1979, 27–53 (= eadem, *Евроџа и Срди*, Београд 2006, 113–152).
- Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку* = Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967.
- Кандић, *Исџраживање архџиеџкџуре* = О. М. Кандић, *Исџраживање архџиеџкџуре и конзерваџорски радови у Манастиру Соџођани*, Саопштења 16 (1984) 7–29.
- Кирпичников, *Древнерусское оружје* = А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружје, выпуск третий, Доспех, комплекс боевых средств IX–XIII вв.*, *Археология СССР Е1–36, Академия наук СССР, Институт археологии, Издательство ‘Наука’, Ленинград* 1971, 1–126.
- Ковачевић Ј., *Средњовековна ношња балканских Словена* = Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена. Стџудија из историје средњовековне кулџуре Балкана*, Београд 1953.
- Ковачевић М., *Профана архџиеџкџура* = М. Ковачевић, *Профана архџиеџкџура средњовековној Крушевца: резулџиџаџи досадашњих исџраживања*, Старианар 30 (1979) 13–29.
- Ковачевић-Којџић, *Градска насеља* = Д. Ковачевић-Којџић, *Градска насеља средњовековне досанске државе*, Сарајево 1978.
- Ковачевић-Којџић, *Средњовековна Сребреница* = Д. Ковачевић-Којџић, *Средњовековна Сребреница, XIV–XV вијек*, Београд 2010.
- Кодер, *Византијџски светџ* = Ј. Кодер, *Византијџски светџ. Увод у историјџску геоџрафију источној Медџитерана џоком византијџске еџохе*, Београд 2011.
- Коматина И., *Срди на џуџу крстџаша* = И. Коматина, *Срди на џуџу крстџаша*, ИЧ 64 (2015) 55–83.

- Коматина И., *Српски владари у Алексијади* = И. Коматина, *Српски владари у Алексијади – хронолошки оквири деловања*, ЗРВИ 52 (2015) 173–194.
- Коматина И., *Црква и држава* = И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016.
- Коматина П., *Византијска титиула Констинтинина Бодина* = П. Коматина, *Византијска титиула Констинтинина Бодина*, ЗРВИ 48 (2011) 63–78.
- Коматина П., *Моравски епископ* = П. Коматина, *Моравски епископ Аџафон на Фотијевој сабору 879/880. г.*, in: *Српска историја данас* (2009), ed. Б. Шијаковић, Београд 2010, 359–368.
- Коматина П., *Појам Бујарске* = П. Коматина, *Појам Бујарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 41–56.
- Коматина П., *Србија и Дукља* = П. Коматина, *Србија и Дукља у делу Јована Скилице*, ЗРВИ 49 (2012) 159–186.
- Коматина П., *Црквена историја* = П. Коматина, *Црквена историја Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I*, Београд 2014.
- Константин Филозоф, *Житије десјотиа Стефана* = Константин Филозоф, *Повести о словима, Житије десјотиа Стефана Лазаревића*, ed. Г. Јовановић, Београд 1989.
- Констинтин Философ = Констинтин Философ и његов живој Стефана Лазаревића десјотиа српској, ed. В. Јагић, ГСУД 42 (1875) 223–377.
- Кораћ, *Испраживање Св. Пантелејмона у Нишу* = В. Кораћ, *Испраживање остатака храма Св. Пантелејмона у Нишу*, ЗРВИ 39 (2001–2002) 103–145.
- Кораћ, *Од касирона ка јолису* = В. Кораћ, *Од касирона ка јолису*, in: *Трећа југословенска конференција византолога*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 23–28.
- Корзухина, Пескова, *Древнерусские энколпионы* = Г. Ф. Корзухина, А. А. Пескова, *Древнерусские энколпионы. Најрудные кресты-реликвирии XI–XII вв.*, Санкт Петербург 2003.
- Крсмановић, *О односу ујравне и црквене организације* = Б. Крсмановић, *О односу ујравне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 17–39.
- Крстић, Величковић, Марјановић-Вујовић, *Археолошко блато Србије* = Д. Крстић, М. Величковић, Г. Марјановић-Вујовић, *Археолошко блато Србије из музејских збирки*. Каталог изложбе, Београд 1983.
- Литаврин, *Болгария* = Г. Г. Литаврин, *Болгария и Византия в XI–XII вв.*, Москва 1960.
- Лукић-Крстановић, *Научна тумачења сабора* = М. Лукић-Крстановић, *Научна тумачења сабора*, in: *Зборник Етнографској музеја у Београду 1901–2001*, Београд 2001, 131–140.
- Љубинковић Р. et al., *Испраживачки и конзерваторски радови* = Р. Љубинковић et al., *Испраживачки и конзерваторски радови на цркви Ваведења у Лиљану*, ЗССК 10 (1959) 70–91.
- Љубинковић М., *Ка проблему словенизације Београда* = М. Љубинковић, *Ка проблему словенизације Београда и северне Србије*, ГГБ 25 (1978) 17–25.
- Љубинковић М., *Некролола цркве Св. Пејра* = М. Љубинковић, *Некролола цркве Св. Пејра код Новог Пазара*, ЗНМ 6 (1970) 172–195.
- Мадас, *Славковица* = Д. Мадас, *Славковица*, Крагујевац 1984.
- Максимовић, *Византијска владарска идеологија* = Љ. Максимовић, *Византијска владарска идеологија и методе владарине у случају Србије. Прилој разумевању византијској Комонвелта*, in: *idem*, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 159–177.
- Максимовић, *Византијска провинцијска ујрава* = Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска ујрава у доба Палеолога*, Београд 1972.
- Максимовић, *„Византинизми“ краља Стефана Радослава* = Љ. Максимовић, *„Византинизми“ краља Стефана Радослава*, ЗРВИ 46 (2009) 139–147.
- Максимовић, *Владарска идеологија* = Љ. Максимовић, *Владарска идеологија у српској држави и подизање Сигуденице*, in: *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 113–131.
- Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин* = Љ. Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима*, ЗРВИ 38 (1999–2000) 215–227 (= *idem*, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 219–231).
- Максимовић, *Македонија* = Љ. Максимовић, *Македонија у историји средњовековне Србије*, Глас САНУ 404, Одељење историјских наука књ. 13 (2006) 29–50.
- Максимовић, *Организација византијске власти* = Љ. Максимовић, *Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018. године*, ЗРВИ 36 (1997) 21–43.
- Максимовић, *Покршћавање Срба и Хрватиа* = Љ. Максимовић, *Покршћавање Срба и Хрватиа*, ЗРВИ 35 (1996) 155–174.
- Максимовић, *Политичка улога Јована Канџакузина* = Љ. Максимовић, *Политичка улога Јована Канџакузина после абдикације*, ЗРВИ 9 (1966) 121–193 (= *idem*, *Огледи о политичкој моћи у Византији*, Београд 2013, 163–270).
- Максимовић, *Порески систем* = Љ. Максимовић, *Порески систем у грчком областима Српској Царства*, ЗРВИ 17 (1976) 101–125.
- Максимовић, *Развијак центрифугалних сила* = Љ. Максимовић, *Развијак центрифугалних сила у политичким односима Византије и Србије током XIV века*, in: *idem*, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 351–357.
- Максимовић, *Севастии* = Љ. Максимовић, *Севастии у средњовековној Србији*, ЗРВИ 32 (1993) 137–147.
- Максимовић, *Северни Илирик* = Љ. Максимовић, *Северни Илирик у VI веку*, ЗРВИ 19 (1980) 23–57.

- Максимовић, *Србија и суседне области* = Љ. Максимовић, *Србија и суседне области пре и после 4. хришћанској рајна*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 417–432.
- Максимовић, *Српска царска палисуда* = Љ. Максимовић, *Српска царска палисуда*, Глас САНУ 384, Одељење историјских наука, књ. 10 (1998) 173–196 (= idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 133–149).
- Максимовић, *Царство Стефана Душана* = Љ. Максимовић, *Царство Стефана Душана: џенеза и карактер*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 191–206.
- Манева, *Средновековен нахиј од Македонија* = Е. Манева, *Средновековен нахиј од Македонија*, Скопје 1992.
- Марјановић-Вујовић, *Хришћани од VI до XII века* = Г. Марјановић-Вујовић, *Хришћани од VI до XII века из збирке Народной музеја*, Београд 1987.
- Марјановић-Вујовић, *Раносредновековна некропола* = Г. Марјановић-Вујовић, *Раносредновековна некропола на Доњем брду Београдске тврђаве*, ГГБ 36 (1989) 17–46.
- Марјановић-Вујовић, *Трњане* = Г. Марјановић-Вујовић, *Трњане: српска некропола (крај XI – почетак XIII века)*, Београд 1984.
- Марјановић-Вујовић, *Томић, Нахиј на џлу Србије* = Г. Марјановић-Вујовић, Г. Томић, *Нахиј на џлу Србије из средновековних некропола од IX–XV века*, Београд 1982.
- Марјановић-Душанић, *Владар као рајник* = С. Марјановић-Душанић, *Владар као рајник. Прилој изучавању немањихке идеологије*, ЗФФ 16 (1989) 125–146.
- Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија* = С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањиха. Дипломатичка студија*, Београд 1997.
- Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније* = С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд 1994.
- Марјановић-Душанић, *Елементи царској џрограма* = С. Марјановић-Душанић, *Елементи царској џрограма у Душановој џовели уз „Законик”*, ПКЈИФ 65–66/1–4 (1999–2000) 3–20.
- Марјановић-Душанић, *Немањин најрсни крси* = С. Марјановић-Душанић, *Немањин најрсни крси: из наше стари инсигнологије*, ЗФФ 17 (1991) 203–215.
- Марјановић-Душанић, *Свети краљ* = С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ. Кулиј Стефана Дечанској*, Београд 2007.
- Марковић В., *Православно монаштво* = В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средновековној Србији*, Сремски Карловци 1920.
- Марковић М., *Прво џушовање Светиој Саве* = М. Марковић, *Прво џушовање Светиој Саве у Палестину и џејов значај за српску средновековну уметност*, Београд 2009.
- Маршак, *Согдийское серебро* = Б. И. Маршак, *Согдийское серебро. Очерки по восточной торевтике*, Москва 1971.
- Миятев, *Кратка историја* = К. Миятев, *Кратка историја на българската архитектура*, София 1965.
- Микулчић, *Старо Скопје* = И. Микулчић, *Старо Скопје со околните тврђине*, Скопје 1982.
- Милинковић, *Градина на Јелици (2010)* = М. Милинковић, *Градина на Јелици. Рановизантијски град и средновековно насеље*, Београд 2010.
- Милинковић, *Градина на Јелици (2014)* = М. Милинковић, *Градина на Јелици, регионални центар на северу Источной римској царства*, in: *Градина на Јелици. Тридесет година археолошких истраживања (1984–2014)*, edd. М. Милинковић, П. Шпехар, Чачак 2014, 17–51.
- Милићевић, *Манастири у Србији* = М. Ђ. Милићевић, *Манастири у Србији*, Београд 1867.
- Милошевић Д., *Нахиј од XII до XV века* = Д. Милошевић, *Нахиј од XII до XV века из збирке Народной музеја*, Београд 1987.
- Милошевић Г., *Стиановање у средновековној Србији* = Г. Милошевић, *Стиановање у средновековној Србији*, Београд 1997.
- Миљковић, *Сава, Стефан Радослав и Димитрије Хомајин* = Б. Миљковић, *Сава, Стефан Радослав и Димитрије Хомајин*, ЗРВИ 52 (2015) 259–275.
- Минић, *Керамика из Крушевца* = Д. Минић, *Прилој давању средновековне керамике из Крушевца*, Стариар 30 (1979) 43–47.
- Минић, *Керамичке џосуде* = Д. Минић, *Керамичке џосуде као џродни џрилози на средновековним некрополама у Србији*, ГГБ 25 (1978) 87–95.
- Минић, *Остава нахија из Трговишта* = Д. Минић, *Остава нахија из средновековној Трговишта код Новој Пазара*, НПЗ 8 (1984) 23–35.
- Минић, *Сирално увијена жица* = Д. Минић, *Сирално увијена жица на средновековном нахију из Србије*, Стариар 38 (1987) 73–81.
- Минић, *Томић, Остава средновековној нахија* = Д. Минић, Г. Томић, *Остава средновековној нахија из Великој Градишта*, Стариар 23 (1972) 125–130.
- Михаљчић, *Крај српској царства* = Р. Михаљчић, *Крај српској царства*, Београд 2001³.
- Мојсиловић, *Просторна структура* = С. Мојсиловић, *Просторна структура манастира средновековне Србије*, Саопштења 13 (1981) 7–45.
- Мојсиловић, *Средновековни манастир у Павловцима* = С. Мојсиловић, *Средновековни манастир у Павловцима на Космају. Просторно-архитектонска студија*, Саопштења 13 (1981) 127–146.
- Моравска Србија = Моравска Србија, људи и дела. Каталог изложбе, Крушевац 1971.
- Моравска школа и џено доба = Моравска школа и џено доба, ed. В. Ј. Ђурић, Београд 1972.
- Мохов, *К cursus honoimit Константина Диогена* = А. С. Мохов, *К cursus honoimit Константина Диогена*, in: *Античная древность и средние века*, вып. 27: *Византия и средневековый Крым*, Симферополь 1995, 32–37.

- Мошин, *Акџии из светиоџорских архива* = В. Мошин, *Акџии из светиоџорских архива*, Споменик СКА 91 (1939) 153–260.
- Мркобрад, *Рас – Посџење* = Д. Мркобрад, *Рас – Посџење: фазе развоја уџверђења*, ЗРВИ 36 (1997) 203–219.
- Мусин, *Археология ‘личног благочестия’* = А. Е. Мусин, *Археология ‘личног благочестия’ в христианской традиции Востока и Запада*, in: *Христианская иконография Востока и Запада в памятниках материальной культуры древней Руси и Византии. Памяти Татьяны Чуковой*, edd. Е. Н. Носов, А. Е. Мусин, Санкт Петербург 2006, 163–222.
- Наумов, *К истории* = Е. П. Наумов, *К истории сербо-византийской границы во второй половине XIV в.*, *Византийский временник* 25 (1964) 231–234.
- Ненадовић, *Боџородица Љевишка* = С. Ненадовић, *Боџородица Љевишка: њен џосџанак и њено место у архиепископџури Милуџиновој времена*, Београд 1963.
- Николаева, *Древнерусская мелкая пластика* = Т. В. Николаева, *Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв.*, Москва 1983.
- Николић, *Византијски џисци о Србџи* = М. Николић, *Византијски џисци о Србџи (1402–1439)*, Београд 2010.
- Николић, Максимовић, Бабич, *Привесци са некроџоле из Ниша* = Д. Николић, М. Максимовић, Д. Бабич, *Привесци са некроџоле XII–XIII века из Ниша и њихов минерални сасџав*, in: *Археолоџија и џриродне науке*, Београд 1992, 167–175.
- Николов, Буюклиев, *Нови тракийски могилини погребенија* = Д. Николов, Х. Буюклиев, *Нови тракийски могилини погребенија от Чаталка, Старозагорско*, *Археология* 3 (1967) 10–25.
- Нитић, Темерински, *Налази џексџишла* = А. Нитић, Ж. Темерински, *Налази џексџишла из Пеџрове цркве код Новој Пазара*, *Саопштења* 37–38 (2006) 51–67.
- Нитић, *Тканине и џрофани косџим* = А. Нитић, *Тканине и џрофани косџим у срџском сликарсџиву XIV и џрве џоловине XV века – џорекло и развој сџишла*, *Ниш и Византија* 2 (2004) 317–334.
- Новаковић, *Охридска архиепископџија* = С. Новаковић, *Охридска архиепископџија у џочейку XI века: хрисовуље цара Василија II од 1019 и 1020 џод.*, in: *idem, Сџиси из исџоријске џеоџрафије*, ed. С. Ђирковић, Београд 2003, 59–102.
- Оболенски, *Шесџ византијских џорџреџа* = Д. Оболенски, *Шесџ византијских џорџреџа*, Београд 1991.
- Одабрани сџоменици срџској џрава = Одабрани сџоменици срџској џрава (од XII до краја XV века), ed. А. В. Соловјев, Београд 1926.
- Острогорски, *Византијско царсџиво и околни свети у VII веку* = Г. Острогорски, *Византијско царсџиво и околни свети у VII веку*, in: *idem, Из византијске исџорије, исџориџрафије и џросџороџрафије, Садрана дела Георџија Осџроџорској III*, Београд 1970, 37–61.
- Острогорски, *Душан и њеџова власџела* = Г. Острогорски, *Душан и њеџова власџела у борби са Византијџом*, in: *Зборник у частџ шесџе сџџоџодинишџице Законика цара Душана*, Београд 1951, 79–86.
- Острогорски, *Исџорија Византијџе* = Г. Острогорски, *Исџорија Византијџе*, Београд 1959.
- Острогорски, *Пронија* = Г. Острогорски, *Пронија. Прилоџ исџорији феудализма у Византијџи и у јужнословенским земљама*, Београд 1951.
- Павловић, *Дечанске амџуле* = Л. Павловић, *Дечанске амџуле*, ЗМПУ 3–4 (1958) 101–104.
- Паровић-Пешикан, *Средњовековна некроџола у Сремској Миџровици* = М. Паровић-Пешикан, *Средњовековна некроџола у Сремској Миџровици*, *Старинар* 31 (1981) 179–191.
- Пескова, *Традицији изобразенија свџтих* = А. А. Пескова, *Традицији изобразенија свџтих на византијских крестах-реликварџах*, in: *Archeologia Abrahamica*, ed. Л. Беляев, Москва 2009, 285–309.
- Пириватрић, *Византијска џема Морава* = С. Пириватрић, *Византијска џема Морава и „Моравџе” Консџанџина VII Порџироџенија*, ЗРВИ 36 (1997) 173–201.
- Пириватрић, *Византијске џредсџаве о Србџима* = С. Пириватрић, *Византијске џредсџаве о Србџима у доба џрвих Палеџоџа (око 1261 – око 1370)*, Универзитет у Београду 2013 (необјављена докторска дисертација).
- Пириватрић, *Византијске џиџуле Јована Оливера* = С. Пириватрић, *Византијске џиџуле Јована Оливера*, ЗРВИ 50/2 (2013) 713–724.
- Пириватрић, *Византијски свети* = С. Пириватрић, *Византијски свети и џосџанак краљевсџива и ауџокефалне цркве све срџске и џоморске земље (у штампџи)*.
- Пириватрић, *Византијско-срџски односи* = С. Пириватрић, *Византијско-срџски односи из друје џоловине владавине краља Милуџина (1299–1321) у делима савремених царџџрагских исџориџрафа – џрилоџ џроучавању џроблема*, in: *Манасџир Сџуденица – 700 џодина Краљеве цркве*, Београд 2016 (у штампџи).
- Пириватрић, *Једна џреџџосџавка* = С. Пириватрић, *Једна џреџџосџавка о џореклу буџарској цара Консџанџина Асена „Тџа”*, ЗРВИ 46 (2009) 313–331.
- Пириватрић, *Маноџло I Комнин* = С. Пириватрић, *Маноџло I Комнин, „царски сан” и „самодрџици обласџи срџској џресџола”*, ЗРВИ 48 (2011) 89–118.
- Пириватрић, *Самуилова држава* = С. Пириватрић, *Самуилова држава: обим и карактер*, Београд 1997.
- Пириватрић, *Улазак Сџефана Душана у Царсџиво* = С. Пириватрић, *Улазак Сџефана Душана у Царсџиво*, ЗРВИ 44/2 (2007) 381–409.
- Пириватрић, *Хронолоџија и исџоријски конџексџи* = С. Пириватрић, *Хронолоџија и исџоријски конџексџи џодизања манасџира Сџуденице. Прилоџ исџраживању џроблема*, *Зограф* 39 (2015) 47–56.
- Поповић В., *Еџискојска седишџа* = В. Поповић, *Еџискојска седишџа у Србџи од IX до XI века*, ГГБ 25 (1978) 33–39.

- Поповић В., *Увод у топографију Виминацијума* = В. Поповић, *Увод у топографију Виминацијума*, Старинар, н. с., 18 (1967) 29–49.
- Поповић Д., *Реликвије Часној крсти* = Д. Поповић, *Реликвије Часној крсти у средњовековној Србији*, in: *Константин Велики у византијској и српској традицији*, ed. Љ. Максимовић, Београд 2014, 99–121.
- Поповић И., *Злаћан накит* = И. Поповић, *Римски накит у Народном музеју у Београду. II Злаћан накит*, Београд 1996.
- Поповић И., *Касноантички и рановизантијски накит* = И. Поповић, *Касноантички и рановизантијски накит од злаћа у Народном музеју у Београду*, Београд 2001.
- Поповић И., *Прстијење* = И. Поповић, *Римски накит у Народном музеју у Београду. I Прстијење*, Београд 1992.
- Поповић М., *Археолошка сведочанства о кинијорским сахранама* = М. Поповић, *Археолошка сведочанства о кинијорским сахранама у средњем веку*, НПЗ 30 (2007) 15–47.
- Поповић М., *Београдска тврђава* = М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд 2006².
- Поповић М., *Владарско боровиште Стефана Немање* = М. Поповић, *Владарско боровиште Стефана Немање у Расу*, in: *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви, историја и предање*, ed. Ј. Калић, Београд 2000, 233–246.
- Поповић М., *Двор владара и властеле* = М. Поповић, *Двор владара и властеле*, in: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 29–63.
- Поповић М., *Лийовац* = М. Поповић, *Лийовац – грађови средњовековној властеоској боровишти*, Саопштења 34 (2002) 157–176.
- Поповић М., *Мајлички замак* = М. Поповић, *Мајлички замак*, Београд 2012.
- Поповић М., *Манастир Свугденица* = М. Поповић, *Манастир Свугденица – археолошка открића*, Београд 2015.
- Поповић М., *Налази новца* = М. Поповић, *Налази новца краља Стефана Радослава из утврђења Градина у Расу*, НПЗ 1 (1977) 37–54.
- Поповић М., *Смедеревски град* = М. Поповић, *Смедеревски град*, Београд 2013.
- Поповић М., *Утврђења Моравске Србије* = М. Поповић, *Утврђења Моравске Србије*, in: *Свети Кнез Лазар, Сименица о шестој стогодишњици Косовској боји 1389–1989*, Београд 1989, 71–88.
- Поповић С., *Крст у крују* = С. Поповић, *Крст у крују. Архитектура манастира у средњовековној Србији*, Београд 1994.
- Поповић, Бикић, *Комплекс средњовековне митрополије* = М. Поповић, В. Бикић, *Комплекс средњовековне митрополије у Београду: истраживања у Доњем граду Београдске тврђаве*, Београд 2004.
- Поповић, Иванишевић, *Град Браничево* = М. Поповић, В. Иванишевић, *Град Браничево у средњем веку*, Старинар 39 (1988) 125–179.
- Поповић, Милошевић, *Животи на селу* = М. Поповић, Г. Милошевић, *Животи на селу*, in: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 64–79.
- Премовић-Алексић, *Најреље* = Д. Премовић-Алексић, *Најреље – остаци средњовековне цркве и некрополе*, НПЗ 12 (1988) 23–62.
- Премовић-Алексић, *Средњовековна хумка* = Д. Премовић-Алексић, *Средњовековна хумка на локалитету Кодљка код Сјенице*, in: *Сименица Јована Ковачевића*, edd. Р. Бунарџић, Ж. Микић, Београд 2003, 337–351.
- Приватни животи* = *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004.
- Пурковић, *Ешикеција и друшвени дух* = М. Пурковић, *Ешикеција и друшвени дух у старој српској држави*, Годишњак скопског Филозофског факултета 2 (1938) 111–139.
- Радић, *Време Јована V Палеолоа* = Р. Радић, *Време Јована V Палеолоа*, Београд 1993.
- Радић, Иванишевић, *Византијски новац* = В. Радић, В. Иванишевић, *Византијски новац из Народне музеја у Београду*, Београд 2006.
- Радичевић, *Периодизација некрополе* = Д. Радичевић, *Периодизација некрополе IX–XI века у доњем српском Подунављу*, Старинар 57 (2007) 349–362.
- Радичевић, *Раносредњовековни налази* = Д. Радичевић, *Раносредњовековни налази из Прилија код Пожеге*, ГСАД 21 (2005) 327–342.
- Радичевић, Булић, *Прилој ироучавању власитеоске сахране* = Д. Радичевић, Д. Булић, *Прилој ироучавању власитеоске сахране у Моравској Србији*, in: *Власти и моћ. Власители Моравске Србије*, ed. С. Мишић, Београд 2014, 113–135.
- Радичевић, Цицовић, *Археолошка истраживања на Руднику* = Д. Радичевић, А. Цицовић, *Археолошка истраживања на Руднику (2009–2011)*, ГДКС 36 (2012) 36–41.
- Радичевић, Цицовић, *Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику* = Д. Радичевић, А. Цицовић, *Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику*, in: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама*, edd. В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антоновић, Београд – Ваљево 2013, 237–248.
- Радишић, *Досадашња сазнања* = М. Радишић, *Досадашња сазнања о раносредњовековним насељима на централном Балкану*, in: *Од Романа до Словена. Археолошки налази из Србије и њихов контекст (у штампи)*.
- Радојковић, *Калуј за иконицу са Расе* = Б. Радојковић, *Калуј за иконицу са Расе – Градине*, НПЗ 8 (1984) 19–22.
- Радојковић, *Мешал* = Б. Радојковић, *Мешал, средњовековни*, in: *Историја примењене уметности код Срба I*, Београд 1977, 79–120.
- Радојковић, *Накит код Срба* = Б. Радојковић, *Накит код Срба од XII до краја XVIII века*, Београд 1969.

- Радојковић, *Примењена уметност моравске Србије* = Б. Радојковић, *Примењена уметност моравске Србије*, in: *Моравска школа и њено доба*, ed. В. Ј. Ђурић, Београд 1972, 191–210.
- Радојковић, *Средрна чаша властелина Санка* = Б. Радојковић, *Средрна чаша властелина Санка*, ЗМСЛУ 2 (1966) 53–62.
- Радојковић, *Српско златарство* = Б. Радојковић, *Српско златарство XVI и XVII века*, Нови Сад 1966.
- Радојковић, *Увоз бакарних и бронзаних предмета* = Б. Радојковић, *Увоз средњовековних бакарних и бронзаних предмета из Европе на територију Београда и Србије*, ГГБ 25 (1978) 177–184.
- Радојчић, *Српски државни сабори* = Н. Радојчић, *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940.
- Радојчић, *Пориреи* = С. Радојчић, *Пориреи српских владара у средњем веку*, Београд 1997².
- Радујко, *Блајослов и венчање* = М. Радујко, *Блајослов и венчање великој жујана Сјефана Немањића: сцруктура, извори, симболичка и идеолошко-иконографска структура обреда*, in: *Византијски свет на Балкану II*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 253–283.
- Решетар, *Дубровачка нумизматика* = М. Решетар, *Дубровачка нумизматика I–II*, Београд 1924–1925.
- Симић, *Донжон куле* = Г. Симић, *Донжон куле у фортификацији средњовековних градова*, Београд 2010.
- Симић, *Палата Голубачкој града* = Г. Симић, *Палата Голубачкој града*, Саопштења 22–23 (1990–1991) 77–101.
- Синдик, *Комунално уређење Кошора* = И. Синдик, *Комунално уређење Кошора: од групе њоловине XII до њочейка XV сталећа*, Београд 1950.
- Славева, *Мошин, Српски грамои* = Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамои од Душаново време*, Прилеп 1988.
- Смядовски, *За енколпониите* = С. Смядовски, *За енколпониите с надписи Николаос, Влахеос, Георгеос, Дититрис*, Археологија 1991/1, 19–22.
- Соловјев, *Законик цара Сјефана Душана* = А. Соловјев, *Законик цара Сјефана Душана 1349. и 1354. године*, САНУ, Београд 1980.
- Спасић, *Средњовековна некропола* = Д. Спасић, *Средњовековна некропола „Код њодља” у Сјаром Косјолоцу*, Viminacium 4–5 (1989–1990) 157–175.
- Спасић-Ђурић, *Археолошка истраживања Браничева* = Д. Спасић-Ђурић, *Археолошка истраживања Браничева од 2007–2009. године*, Viminacium 16 (2011) 75–113.
- Спасић-Ђурић, *Град Виминацијум* = Д. Спасић-Ђурић, *Град Виминацијум*, Пожаревац 2015.
- Сјиси Димитрија Канђакузина и Владислава Грамајика = Сјиси Димитрија Канђакузина и Владислава Грамајика, ed. Ј. Грковић-Мејдор, Београд 1993.
- Сјиси св. Саве = Сјиси св. Саве, ed. В. Ђоровић, Београд 1928.
- Сјоменици за историја на Македонија = Сјоменици за средновековна и њонова историја на Македонија I, ed. В. Мошин, Скопје 1975.
- Спремић, *Јело и њиће* = М. Спремић, *Јело и њиће*, in: *Привајни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 113–138.
- Спремић, *Десјој Ђураћ Бранковић* = М. Спремић, *Десјој Ђураћ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.
- Спремић, *Дубровачка њрјовачка друштва* = М. Спремић, *Дубровачка њрјовачка друштва у Десјојовини Ђурђа Бранковића*, ЗФФ 13/1 (1975) 85–102.
- Спремић, *Прекинуј усјон* = М. Спремић, *Прекинуј усјон: српске земље у њозном средњем веку*, Београд 2005.
- Станковић, *Бујарска и Србија* = В. Станковић, *Бујарска и Србија у делима Георгија Акрополија и Георгија Пахимера*, ЗРВИ 46 (2008) 179–200.
- Станковић, *Срби у њоезији Теодора Продрома* = В. Станковић, *Срби у њоезији Теодора Продрома и Анонима Манјанској*, ЗРВИ 43 (2006) 437–450.
- Сјаре српске њовеље и њисма = Сјаре српске њовеље и њисма I–II, ed. Љ. Стојановић, Београд – Сремски Карловци 1929–1934.
- Сјари српски хрисовуљи = Сјари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, њијици, њоменици, записи и др., ed. Љ. Стојановић, Споменик СКА 3 (1890) 1–226.
- Стародубцев, *Задужинарство и књијори* = Т. Стародубцев, *Задужинарство и књијори у Србији у доба Лазаревића*, Саопштења 42 (2010) 39–63.
- Стефан Првовенчани, *Сабрана дела* = Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, edd. Љ. Јухас-Георгиевска, Т. Јовановић, Београд 1999.
- Стојановић, *Тканине* = Д. Стојановић, *Тканине*, in: *Историја њримењене уметности код Срба I*, Београд 1977, 283–299.
- Суботић, *Максимовић, Свјети Сава и њодизање Милешеве* = Г. Суботић, Љ. Максимовић, *Свјети Сава и њодизање Милешеве*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 97–109.
- Тарановски, *Историја српској њрава (1931–1935)* = Т. Тарановски, *Историја српској њрава у Немањићкој држави I–IV*, Београд 1931–1935.
- Тарановски, *Историја српској њрава (1996)* = Т. Тарановски, *Историја српској њрава у Немањићкој држави*, Београд 1996².
- Теодосије, *Жијије свјетј Саве* = Теодосије, *Жијије свјетј Саве*, ed. Д. Богдановић, Београд 1984.
- Тодић, *Ајостјол Андреја* = Б. Тодић, *Ајостјол Андреја и српски архиепископи на фрескама Сојоћана*, in: *Трећа јујословенска конференција византјолоја*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 361–379.
- Тодић, *Грчаница* = Б. Тодић, *Грчаница. Сликарство*, Београд–Приштина 1988.
- Тодић, *Сјаро Најоричино* = Б. Тодић, *Сјаро Најоричино*, Београд 1993.
- Томовић, *Морфологија њиричких најјиса* = Г. Томовић, *Морфологија њиричких најјиса на Балкану*, Београд 1974.

- Томоски, *Исјавки и дојолненија* = Т. Томоски, *Исјавки и дојолненија на некои картии од средновековната историја на Македонија*, Годишен зборник, Филозофски факултет на универзитетот – Скопје: Историско-филолошки оддел, Кн. 7 (1954) 111–122.
- Тотев, *Сенов златен пръстен-печат* = К. Тотев, *Сенов златен пръстен-печат от Търновската църква 'Св. 40 мъченици'*, Старобългаристика 22 (1998) 97–108.
- Тошић, *Манасџир Манасџирак* = Г. Тошић, *Манасџир Манасџирак – ѝрилој ѝроучавању*, in: *Манасџир Каленић. У сусрећ шестој стојодушници*, ed. Ј. Калић, Београд–Крагујевац 2009, 147–154.
- Трифунувић, *Јајодина* = С. Трифунувић, *Јајодина, Пањевачки Рит, словенско насеље VII–X века*, ГСАД 9 (1993) 207–211.
- Ђирковић, *Дојуне и објашњења* = С. Ђирковић, *Дојуне и објашњења*, in: С. Новаковић, *Историја и традиција: изабрани радови*, ed. С. Ђирковић, Београд 1982, 436–478.
- Ђирковић, „*Населени градови*” = С. Ђирковић, „*Населени градови*” *Константинина Порфиријенија и најстарија ѝеријоријална организација*, ЗРВИ 37 (1998) 9–32.
- Ђирковић, *Неосџварена аутономија* = С. Ђирковић, *Неосџварена аутономија: градо друштво у Србији и Босни*, in: idem, *Радојници, војници, духовници. Друштва средњовековној Балкана*, Београд 1997, 265–271.
- Ђирковић, *Почтени виџез* = С. Ђирковић, *Почтени виџез Придислав Вукојић*, ЗФФ 10/1 (1968) 259–276.
- Ђирковић, *Свети Сава* = С. Ђирковић, *Свети Сава између Истока и Запада*, in: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ed. С. Ђирковић, Београд 1998, 27–38.
- Ђирковић, *Срби* = С. Ђирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 1997.
- Ђирковић, *Ковачевић-Којић, Ђук, Старо српско рударство* = С. Ђирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.
- Ђоровић-Љубинковић, *Српска средњовековна ѝлеђосана керамика* = М. Ђоровић-Љубинковић, *Српска средњовековна ѝлеђосана керамика (Средњовековна керамика са Новој Брда)*, ЗНМ 3 (1962) 165–186.
- Ђук, *Србија и Венеција* = Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.
- Узелац, *Под сенком ѝса* = А. Узелац, *Под сенком ѝса: Тајари и јужнословенске земље у другој ѝоловини XIII века*, Београд 2015.
- Узелац, *Поморавље у другој ѝоловини XII века* = А. Узелац, „*Чувај се Белијалових синова и ојировних стјрела!*” – *Поморавље у другој ѝоловини XII века*, in: *Стефан Немања и Тојлица*, ed. Д. Бојовић, Ниш 2011, 97–107.
- Узелац, *Скијски раздојници* = А. Узелац, *Скијски раздојници у бујарској ѝустини: ѝојлед једној ходочасника на Поморавље средином XI века*, ИЧ 59 (2010) 59–76.
- Ферјанчић, *Визанџија ѝрема Српском царству* = Б. Ферјанчић, *Визанџија ѝрема Српском царству*, Глас САНУ 384, Одељење историјских наука, књ. 10 (1998) 155–171.
- Ферјанчић, *Визанџијски и српски Сер* = Б. Ферјанчић, *Визанџијски и српски Сер у XIV столеђу*, Београд 1994.
- Ферјанчић, *Визанџинци у Србији* = Б. Ферјанчић, *Визанџинци у Србији ѝрве ѝоловине XV века*, ЗРВИ 26 (1987) 173–215.
- Ферјанчић, *Десјоџи* = Б. Ферјанчић, *Десјоџи у Визанџији и јужнословенским земљама*, Београд 1960.
- Ферјанчић, *Севастјокрајтори и кесари* = Б. Ферјанчић, *Севастјокрајтори и кесари у Српском царству*, ЗФФ 11/1 (1970) 255–269.
- Ферјанчић, *Србија и визанџијски свет* = Б. Ферјанчић, *Србија и визанџијски свет у ѝрвој ѝоловини XIII века (1204–1261)*, ЗРВИ 27–28 (1989) 103–148.
- Ферјанчић, *Максимовић, Свети Сава и Србија* = Б. Ферјанчић, Љ. Максимовић, *Свети Сава и Србија између Ејира и Никеје*, in: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ed. С. Ђирковић, Београд 1998, 13–26.
- Ферјанчић, *Ђирковић, Стефан Душан* = Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан, краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.
- Хан, *Значај налаза сџакла* = В. Хан, *Значај налаза сџакла на Београдској ѝврђави*, ГГБ 25 (1978) 169–176.
- Цветковић, *Две камене иконице* = Б. Цветковић, *Две камене иконице из Завичајној музеја у Јајодини*, Старионар 52 (2002) 175–180.
- Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану* = Г. Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану – маузолеј жујана Брајана. Археолошка искојавања у цркви 1975. ѝодине*, Саопштења 22–23 (1990–1991) 159–176.
- Цвијановић, *Арајски ѝисани извори* = И. Цвијановић, *Арајски ѝисани извори о ѝрјовачким ѝуџевима и градовима у словенским земљама од IX до XII века*, Архаика 2 (2009) 229–238.
- Цермановић-Кузмановић, *Комини* = А. Цермановић-Кузмановић, *Комини – Миписријит S...: некројоле*, Београд 1998.
- Цермановић-Кузмановић, *Предмеџи и накиџи* = А. Цермановић-Кузмановић, *Предмеџи и накиџи од средра из Коловраџа*, in: *Радионице и ковнице средра*, edd. И. Поповић, Т. Цвјетићанин, Б. Борић-Брешковић, Београд 1995, 227–230.
- Цермановић-Кузмановић, *Накиџи од ѝлеменијој мџјала* = А. Цермановић-Кузмановић, *Накиџи од ѝлеменијој мџјала са некројола у Коминима (Миписријит S...)*, in: *Уздарје Драјославу Срејовићу ѝоводом шездесџеџеџ ѝодина живоџа од ѝријашеља, сарадника и ученика*, ed. М. Лазић, Београд 1997, 385–392.
- Црноглавац, *Чершков, Исџраживања средњовековне некројоле* = В. Црноглавац, Т. Чершков, *Исџраживања средњовековне некројоле Св. Панџелејмон у Нишу 2002–2007*, Зборник Народној музеја у Нишу 20 (2011) 105–142.

- Цуњаќ, *Бронзани свећњаци и кадионице* = М. Цуњаќ, *Бронзани свећњаци и кадионице из Смедеревске њврђаве: резултати археолошкој истраживања*, Саопштења 29 (1997) 125–135.
- Чремошник, *Развој српској новчарства* = Г. Чремошник, *Развој српској новчарства до краља Милутина*, Београд 1933.
- Шкриванић, *О јужним и југоисточним границама* = Г. А. Шкриванић, *О јужним и југоисточним границама српске државе за време цара Душана и после његове смрти*, Историјски часопис 11 (1960) 1–15.
- Шкриванић, *Оружје* = Г. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд 1957.
- Шпехар, *Археолошка истраживања* = П. Шпехар, *Археолошка истраживања предмета религијској карактера са подручја Охридске архиепископије од њеног оснивања до почетка 13. века*, Београд 2011 (непубликована докторска дисертација).
- Шпехар, *Лична њодојност* = П. Шпехар, *Лична њодојност на подручју Охридске архиепископије у светлу археолошких налаза од XI до XIII века*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 205–220.
- Шпехар, *Средњовековни налази* = П. Шпехар, *Средњовековни налази из области Браничева*, ГСАД 23 (2007) 363–390.
- Шуица, *Немирно доба српској средњег века* = М. Шуица, *Немирно доба српској средњег века. Властела српских обласних њодојара*, Београд 2000.
- Actes de Kastamonitou* = *Actes de Kastamonitou*, ed. N. Oikonomides, Paris 1978.
- Albani, *Elegance Over the Borders* = J. Albani, *Elegance Over the Borders: The Evidence of Middle Byzantine Earrings*, in: *Intelligible Beauty. Recent Research on Byzantine Jewellery*, edd. C. Entwistle, N. Adams, London 2010, 193–202.
- Alberti Aquensis *Historia Hierosolymitana* = Alberti Aquensis *Historia Hierosolymitana*, in: *Recueil des historiens des Croisades: Historiens occidentaux IV*, Paris 1879, 265–713.
- Annae Comnenae Alexias = Annae Comnenae Alexias, edd. D. R. Reinsch, A. Kambylis, Berlin – New York 2001.
- Annalista Saxo = Annalista Saxo, ed. G. Waitz, Hannoverae 1844.
- Antonaras, *Early Christian and Byzantine Glass Vessels* = A. Antonaras, *Early Christian and Byzantine Glass Vessels: Form and Uses*, in: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Welt der Idee, Welt der Dinge*, edd. F. Daim, J. Drauschke, Mainz 2010, 383–430.
- Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica = Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica a. 1172–1209 recensuit, ed. I. Lappenberg, Hannoverae 1869.
- Atanasov, *Two Belts from 14th Century* = G. Atanasov, *Two Belts from 14th Century Male Burials in Drastar*, Archaeologica Bulgarica 15/2 (2011) 91–101.
- Babić, *Trouvaille scellée de poterie* = B. Babić, *Trouvaille scellée de poterie de table byzantine à Skopsko Kale*, Archaeologia Jugoslavica 12 (1971) 45–53.
- Baert, *A Heritage of Holy Wood* = B. Baert, *A Heritage of Holy Wood. The Legend of the True Cross in Text and Image*, Leiden–Boston 2004.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Links Between the Balkans and Middle Europe* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Links Between the Balkans and Middle Europe from the Twelfth to the Fifteenth Centuries Traced on Selected Examples of Material Culture*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 4–5 (1988–89) 65–83.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Influence du verre* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Influence du verre sur le façonnement de certains récipients en céramique*, in: *Sредњовековно стило на Балкану (V–XV век)*, ed. В. Чубриловић, Београд 1975, 177–182.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji*, Beograd 1981.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Ornamentation of Medieval Serbian Tableware* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Ornamentation of Medieval Serbian Tableware – Byzantine Heritage*, in: *Actes du VIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athènes 2003, 181–190.
- Bakirtzis, *Ampoules byzantines de Thessalonique* = Ch. Bakirtzis, *Ampoules byzantines de Thessalonique*, in: *L'Art de Thessalonique et des pays balkanique et les courants spirituels au XIVe siècle*, ed. D. Davidov, Belgrade 1987, 205–209.
- Bakirtzis, *Byzantine ampullae from Thessaloniki* = C. Bakirtzis, *Byzantine ampullae from Thessaloniki*, in: *The Blessings of Pilgrimage*, ed. R. G. Ousterhout, Urbana 1990, 140–149.
- Bartusis, *Land and Privilege* = M. C. Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium. The Institution of Pronoia*, New York 2012.
- Bartusis, *Serbian Pronoia* = M. C. Bartusis, *Serbian Pronoia and Pronoia in Serbia: The Diffusion of an Institution*, ZRVI 48 (2011) 177–216.
- Bartusis, *The Settlement of Serbs* = M. Bartusis, *The Settlement of Serbs in Macedonia in the Era of Dušan's Conquests*, in: *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, edd. H. Ahrweiler, A. E. Laiou, Washington, DC 1998, 151–159.
- Bavant, *Ivanišević, Ivstiniana Prima* = B. Bavant, V. Ivanišević, *Ivstiniana Prima – Caričin Grad*, Beograd 2003.
- Bikić, *Byzantine Models* = V. Bikić, *Byzantine Models of Serbian Medieval Pottery*, in: *Actes du VIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athènes 2003, 199–203.
- Bikić, *Context, Character and Typology* = V. Bikić, *Context, Character and Typology of Pottery from the Eleventh and Twelfth Century Danube Fortresses: Case Studies from Morava and Braničevo*, in: *Actas do X Congresso Internacional a Cerâmica no Mediterrâneo – Silves 2012, Silves 2015*, 88–95.

- Bikić, *Glazed Pottery*** = V. Bikić, *Glazed Pottery in the Central Balkans (11th–13th c.)*, *Starinar* 59 (1998) 145–154.
- Bikić, *Pottery manufacture in Studenica*** = V. Bikić, *Pottery manufacture in the Studenica Monastery: preliminary considerations*, *Starinar* 65 (2015) 131–144.
- Bikić, *Trpezno posuđe*** = V. Bikić, *Trpezno posuđe iz Maglički zamka*, in: M. Popović, *Maglički zamak*, Beograd 2012, 247–253.
- Bikić, *Viseći svećnjaci*** = V. Bikić, *Viseći svećnjaci sa područja srednjovekovne Srbije*, *Annales. Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 18/2 (2008) 361–368.
- Bikić, *Vizantijski import*** = V. Bikić, *Vizantijski import i uticaji među arheološkim nalazima iz naselja i nekropola u Srbiji (11–15. vek)*, Beograd 2001 (nepublikovana doktorska disertacija).
- Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji*** = V. Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji – modeli i nasleđe*, Beograd 2010.
- Bjelajac, *Byzantine Amphorae*** = Lj. Bjelajac, *Byzantine Amphorae in the Serbian Danubian Area in the 11th–12th Centuries*, in: *Recherches sur la céramique byzantine, Bulletin de correspondance hellénique, suppl. XVIII*, edd. V. Déroche, J.-M. Spieser, Paris–Athènes 1989, 109–118.
- Bjelajac, *La céramique et les lampes*** = Lj. Bjelajac, *La céramique et les lampes*, in: *Caričin Grad. II. Le quartier sud-ouest de la ville haute*, edd. B. Bavant, V. Kondić, J.-M. Spieser, Belgrad–Rome 1990, 161–190.
- Blangez-Malamut, Cacouros, *L’image des Serbs*** = E. Blangez-Malamut, M. Cacouros, *L’image des Serbs dans la rhétorique byzantine de la seconde moitié du XIIe siècle*, in: *Byzantium, Identity, Image, Influence*, ed. Fl. Karsten, Copenhagen 1996, 97–122.
- Blumfiel et al., *Specialization, exchange, and complex societies*** = E. M. Blumfiel, T. K. Earle, E. M. Blumfiel, T. K. Earle, *Specialization, exchange, and complex societies*, in: *Specialization, exchange, and complex societies*, edd. E. M. Blumfiel, T. K. Earle, Cambridge 1987, 2–6.
- Bouras, *City and village*** = Ch. B. Bouras, *City and village: urban design and architecture*, *JÖB* 31(1981) 611–653.
- Breckenridge, *The Numismatic Iconography*** = J. D. Breckenridge, *The Numismatic Iconography of Justinian II (685–695, 705–711 A.D.)*, New York 1959.
- Bruun, *The Roman Imperial Coinage VII*** = P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage VII, Constantine and Licinius (A.D. 313–337)*, edd. C. H. V. Sutherland, D. Litt, London 1966.
- Bugarski, *Early Mediaeval Finds*** = I. Bugarski, *Early Mediaeval Finds from Veliko Gradište and the Appearance of Late Avar Belt Elements Along the Southern Bank of the Middle Danube*, *AB* 12/1 (2008) 87–96.
- Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*** = I. Bugarski, *On the Jánoshida Type Earrings and the Seventh Century Byzantine Finds From the Western Balkans, with a Retrospective View of the Vajska (Vajszka) Cemetery*, in: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére – Archaeological Studies in Honour of Eva Garam*, ed. T. Vida, Budapest 2012, 233–254.
- Bugarski et al., *Early Mediaeval Burial*** = I. Bugarski, N. Miladinović-Radmilović, I. Popadić, M. Marjanović, *Early Mediaeval Burial at Stubline Near Obrenovac: Spatial, Anthropological and Archaeological Analyses of the Southernmost Avar Grave*, *AAC* 48 (2013) 285–305.
- Bulić, *The Fortifications*** = D. Bulić, *The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South-Slavic Principalities, and Their Re-occupation*, in: *The World of the Slavs – Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th centuries AD)*, ed. S. Rudić, Belgrade 2013, 137–234.
- Byzantine Glazed Ceramics** = *Byzantine Glazed Ceramics. The Art of Sgraffito*, ed. D. Papanikola-Bakirtzi, Athens 1999.
- Caillet, Vasić et al., *La ‘maison aux pithoi’*** = J.-P. Caillet, Č. Vasić et al., *La ‘maison aux pithoi’*, in: *Caričin Grad. III. Lacropole et ses monuments (cathédrale, baptistère et bâtiments annexes)*, edd. N. Duval, V. Popović, Rome 2010, 579–585.
- Carr, *Icons and the Object of Pilgrimage*** = A. W. Carr, *Icons and the Object of Pilgrimage in Middle Byzantine Constantinople*, *DOP* 56 (2003) 75–92.
- Carter, *Analysis*** = F. W. Carter, *An Analysis of the Medieval Serbian Oecumene: A Theoretical Approach*, *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography* 51/1 (1969) 39–56.
- Catalogue of Byzantine Seals** = *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art I*, edd. J. Nesbitt, N. Oikonomides, Washington, D.C. 1991.
- Chatzidakis, *Autres bijoux byzantins*** = M. Chatzidakis, *Autres bijoux byzantins*, in: *Collection Hélène Stathatos II: Les objets byzantins et post-byzantins*, Strasbourg 1957, 57–62.
- Cheyne, *Pouvoir et contestations*** = J.-C. Cheyne, *Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210)*, Paris 1990.
- Costin, *Craft and Social Identity*** = C. L. Costin, *Introduction: Craft and Social Identity*, *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 8 (1998) 5–9.
- Costin, *Craft specialization*** = C. L. Costin, *Craft specialization: Issues in defining, documenting, and explaining the organization of production*, *Archaeological Method and Theory* 3 (1991) 11–44.
- Cotsonis, *Byzantine Figural Processional Crosses*** = J. A. Cotsonis, *Byzantine Figural Processional Crosses*, Washington 1994.
- Curta, *‘Slavic’ Bow Fibulae*** = F. Curta, *‘Slavic’ Bow Fibulae: Twenty Years of Research*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 93 (2012) 1–108.
- Curta, *Southeastern Europe*** = F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*, Cambridge – New York 2006.
- Curta, *The Beginning of the Middle Ages*** = F. Curta, *The Beginning of the Middle Ages in the Balkans*, *Millennium* 10 (2013) 145–214.
- Cutler, *Gifts and Gift exchange*** = A. Cutler, *Gifts and Gift exchange as Aspects of the Byzantine, Arab and Related Economies*, *DOP* 55 (2001) 247–278.
- Cutler, *The Industries of Art*** = A. Cutler, *The Industries of Art*, in: *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through*

- the Fifteenth Century II*, ed. A. E. Laiou, Washington, D. C. 2002, 555–587.
- Čremošnik, *Istraživanja u Mušićima i Žablju* = I. Čremošnik, *Istraživanja u Mušićima i Žablju i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 25 (1970) 45–117.
- Čremošnik, *Ranoslovensko naselje* = I. Čremošnik, *Ranoslovensko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine*, Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH 15/13 (1977) 227–308.
- Ćirković, *Between Kingdom and Empire* = S. Ćirković, *Between Kingdom and Empire: Dušan's State (1346–1355) Reconsidered*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 110–120.
- Ćorović-Ljubinković, *La nécropole slave* = M. Ćorović-Ljubinković, *La nécropole slave de Brestovik. Rapport préliminaire des fouilles en 1953–1954*, Archaeologia Jugoslavica 2 (1956) 131–137.
- Ćorović-Ljubinković, *Periodizacija srednjovekovne arheologije* = M. Ćorović-Ljubinković, *Periodizacija srednjovekovne arheologije od VI do kraja XI veka*, in: *Materijali IV. VII Kongres arheologa Jugoslavije*, Herceg Novi 1966, 171–188.
- Ćurčić, *Architecture in the Balkans* = S. Ćurčić, *Architecture in the Balkans, from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, New Haven 2010.
- Dagron, *Les villes* = G. Dagron, *Les villes dans l'Illyricum protobyzantin*, in: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 1–20.
- Dagron, *The Urban Economy* = G. Dagron, *The Urban Economy, Seventh–Twelfth Centuries*, in: *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century II*, ed. A. E. Laiou, Washington, D. C. 2002, 393–461.
- Damjanović et al., *Archaeometric study* = Lj. Damjanović, I. Holclajtner-Antunović, U. B. Mioč, V. Bikić, D. Milovanović, I. Radosavljević Evans, *Archaeometric study of medieval pottery excavated at Stari (Old) Ras, Serbia*, Journal of Archaeological Science 38 (2011) 824–828.
- Das Eparchenbuch Leons des Weisen* = *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, ed. J. Koder, Wien 1991.
- Davidson Weinberg, *A Wandering Soldier's Grave* = G. Davidson Weinberg, *A Wandering Soldier's Grave in Corinth*, Hesperia 43/4 (1974) 512–521.
- Diaconu, *Les Petchénègues* = P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucharest 1970.
- Diaconu, *Baraschi, Pacuiul lui Soare II* = P. Diaconu, S. Baraschi, *Pacuiul lui Soare II, Așezarea medievală (secolele XIII–XV)*, București 1977.
- Dimopoulos, *Trade of Byzantine red wares* = I. Dimopoulos, *Trade of Byzantine red wares, end of the 11th–13th centuries*, in: *Byzantine Trade, 4th–12th Centuries, The Archaeology of Local, Regional and International Exchange*, ed. M. Mundell Mango, Oxford 2009, 179–190.
- Dinić, *La division* = M. Dinić, *La division de l'Etat serbe sous l'empereur Stefan Dušan en pays serbe et en Roumanie*, ИГ 1–2 (1995) 7–12.
- Dölger, *Die 'Familie der Könige'* = F. Dölger, *Die 'Familie der Könige' im Mittelalter*, Historisches Jahrbuch 60 (1940) 397–420.
- Doorninck, *Byzantine Shipwrecks* = F. van Doorninck, Jr., *Byzantine Shipwrecks*, in: *The Economic History of Byzantium II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 899–905.
- Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles* = S. Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica*, Sirmium XII, Beograd 1980.
- Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei* = O. von Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Tübingen 1951⁴.
- Falkenhausen, *Eine byzantinische Beamtenurkunde* = V. von Falkenhausen, *Eine byzantinische Beamtenurkunde aus Dubrovnik*, BZ 63 (1969–1970) 10–23.
- Ferjančić, *Invasions et installations des Slaves* = B. Ferjančić, *Invasions et installations des Slaves dans les Balkans*, in: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 85–109.
- Ferjančić, *Les états et les rapports internationaux* = B. Ferjančić, *Les états et les rapports internationaux après 1204*, in: *The 17th International Byzantine Congress, Major papers*, New York, 1986, 639–668.
- Flad, Hruby, *'Specialized' Production in Archaeological Contexts* = R. K. Flad, Z. X. Hruby, *'Specialized' Production in Archaeological Contexts: Rethinking Specialization, the Social Value of Products, and the Practice of Production*, Archeological Papers of the American Anthropological Association 17/1 (2007) 2–7.
- Forsyth, *The Monastery of St. Catherine* = G. H. Forsyth, *The Monastery of St. Catherine at Mount Sinai: The Church and Fortress of Justinian*, DOP 22 (1968) 1–19.
- Foss, *Pilgrimage in Medieval Asia Minor* = C. Foss, *Pilgrimage in Medieval Asia Minor*, DOP 56 (2003) 129–151.
- François, Spieser, *Pottery and Glass* = V. François, J.-M. Spieser, *Pottery and Glass in Byzantium*, in: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 593–609.
- Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld* = É. Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*, Budapest 1995.
- Garam, *Funde byzantinischer Herkunft* = É. Garam, *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*, Budapest 2001.
- Gelzer, *Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II* = H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II*, BZ 2 (1893) 22–72.
- Gesztelyi, *Gemstones in Medieval Hungary* = T. Gesztelyi, *The Re-use and Re-interpretation of Gemstones in Medieval Hungary*, in: *'Gems of Heaven'. Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity c. AD 200–600*, edd. C. Entwistle, N. Adams, London 2011, 257–262.
- Grabar, *L'empereur* = A. Grabar, *L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel – de l'Empire d'Orient*, Paris 1936.

- Greek Jewellery = Greek Jewellery: 6,000 Years of Tradition**, exhibition catalog, ed. E. Kypraiou, Athens 1997.
- Grierson, Catalogue III/2** = Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection III/2, Basil I to Nicephorus III (867–1081)*, Washington, D. C. 1976.
- Grierson, Coins** = Ph. Grierson, *The Coins of Medieval Europe*, London 1991.
- Günsenin, Les amphores byzantines** = N. Günsenin, *Les amphores byzantines (Xe–XIIIe siècles): Typologie, production, circulation d'après les collections turques*, Paris 1990.
- Hafner, Serbisches Mittelalter** = St. Hafner, *Serbisches Mittelalter. Altserbische Herrscherbiographien II: Danilo II. und sein Schüler: Die Königsbiographien*, Graz–Wien – Köln 1976.
- Hahn, Loca Sancta Souvenirs** = C. Hahn, *Loca Sancta Souvenirs: Sealing the Pilgrim's Experience*, in: *The Blessings of pilgrimage*, ed. R. G. Ousterhout, Urbana 1990, 85–96.
- Haldon, Res publica Byzantina?** = J. Haldon, *Res publica Byzantina? State formation and issues of identity in medieval east Rome*, BMGS 40/1 (2016) 4–16.
- Haldon, Warfare, State and Society** = J. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, London 1999.
- Han, Tendances gothiques** = V. Han, *Tendances gothiques dans les arts mineurs de la Serbie médiévale*, in: *Actes du XIVe Congrès International des études byzantines III*, Bucarest 1976, 327–331.
- Harvey, Economic Expansion** = A. Harvey, *Economic Expansion in the Byzantine Empire, 900–1200*, Cambridge 1989.
- Hendy, Catalogue IV** = M. F. Hendy, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, IV Alexius I to Michael VIII, 1081–1261, part 1: Alexius I to Alexius V (1081–1204); part 2: The Emperors of Nicaea and Their Contemporaries (1204–1261)*, Washington, D. C. 1999.
- Historia de expeditione Friderici imperatoris** = *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, ed. A. von Chroust, Berlin 1928.
- Holclajtner-Antunović et al., Micro-Raman and infrared analysis** = I. Holclajtner-Antunović, D. Bajuk-Bogdanović, V. Bikić, M. Marić-Stojanović, *Micro-Raman and infrared analysis of medieval pottery findings from Braničevo, Serbia*, *Journal of Raman Spectroscopy* 43 (2012) 1101–1110.
- Holmes, Basil II** = C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976–1025)*, Oxford 2005.
- Ioannis Cinnami Epitomae** = *Ioannis Cinnami Epitomae*, ed. A. Meineke, Bonn 1836.
- Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum** = *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin – New York 1973.
- Ivanišević, Barbarian Settlements** = V. Ivanišević, *Barbarian Settlements in the Interior of Illyricum: The Case of Caričin Grad*, in: *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, edd. V. Ivanišević, M. Kazanski, Paris–Beograd 2012, 57–69.
- Janeković Römer, Udobni dom suknara Mihovila Petrovog** = Z. Janeković Römer, *Udobni dom suknara Mihovila Petrovog: svakodnevnica bogate građanske obitelji u anžuviskom Zadru*, *Istarski povijesni biennale* 5 (2013) 9–29.
- Janković Đ., Srednjovekovna grnčarija** = Đ. Janković, *Srednjovekovna grnčarija donjeg srpskog Podunavlja*, *Balcanoslavica* 3 (1974) 89–112.
- Janković M., The Ceramic Ware of the Lower-Danube** = Janković M., *The Ceramic Ware of the Lower-Danube Basin Culture in the 9th–11th Century in the Territory of Timočka Krajina*, *Balcanoslavica* 3 (1974) 75–87.
- Jovanović A., Nakit u rimskoj Dardaniji** = A. Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, Beograd 1978.
- Jovanović, Vuksan, Medieval Necropolis** = S. Jovanović, M. Vuksan, *Medieval Necropolis*, in: S. Petković et al., *Roman and Medieval Necropolis in Ravna Near Knjaževac*, Belgrade 2005, 179–255.
- Kalavrezou, Luxury Objects** = I. Kalavrezou, *Luxury Objects*, in: *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, edd. H. C. Evans, W. D. Wixom, New York 1997, 219–223.
- Kalavrezou-Maxeiner, Byzantine Icons in Steatite** = I. Kalavrezou-Maxeiner, *Byzantine Icons in Steatite*, Vienna 1985.
- Kaldellis, Ethnography After Antiquity** = A. Kaldellis, *Ethnography After Antiquity. Foreign Lands and Peoples in the Byzantine Literature*, Philadelphia 2013.
- Kaldellis, The Byzantine Republic** = A. Kaldellis, *The Byzantine Republic. People and Power in New Rome*, Cambridge, MA–London 2015.
- Kantorowicz, The King's Two Bodies** = E. H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1997.
- Karagiorgou, The Late Roman 2 amphora** = O. Karagiorgou, *The Late Roman 2 amphora: a container for the military annona on the Danubian border?*, in: *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, edd. S. Kingsley, M. Decker, Oxford 2001, 129–166.
- Karkov, The Ruler Portraits** = C. E. Karkov, *The Ruler Portraits of Anglo-Saxon England*, Woodbridge 2004.
- Klein, Byzanz, der Westen und das 'wahre' Kreuz** = H. A. Klein, *Byzanz, der Westen und das 'wahre' Kreuz: Die Geschichte einer Reliquie und ihrer künstlerischen Fassung in Byzanz und im Abendland*, Wiesbaden 2004.
- Klein, Eastern Objects and Western Desires** = H. A. Klein, *Eastern Objects and Western Desires: Relics and Reliquaries between Byzantium and the West*, *DOP* 58 (2004) 283–314.
- Koder, Die räumlichen Vorstellungen** = J. Koder, *Die räumlichen Vorstellungen der Byzantiner von der Ökumene (4. bis 12. Jahrhundert)*, *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 137/2 (2002) 15–34.
- Koder, Macedonians and Macedonia** = J. Koder, *Macedonians and Macedonia in Byzantine Spatial Thinking*, in: *Byzantine*

- Macedonia. Identity, Image and History*, edd. J. Burke, R. Scott, Melbourne 2000, 12–28.
- Koder, Zu den Folgen** = J. Koder, *Zu den Folgen der Gründung einer zweiten Reichshauptstadt an der 'Peripherie' des Römischen Reiches am Übergang von der Antike zum Mittelalter*, Südost-Forschungen 48 (1989) 1–18.
- Kolovos, A biti of 1439** = I. Kolovos, *A biti of 1439 from the archives of the monastery of Xeropotamou (Mount Athos)*, X3 11 (2004) 295–306.
- Komatina, The Slavs** = P. Komatina, *The Slavs of the Mid-Danube Basin and the Bulgarian Expansion in the First Half of the 9th Century*, ZRVI 47 (2010) 55–82.
- Köroglü, Selected Medieval Glass** = G. Köroglü, *Selected Medieval Glass Artifacts from Yumuktepe Mound*, Studi di Antichita 11 (1998) 283–294.
- Kovačević J., Arheologija i istorija varvarske kolonizacije** = J. Kovačević, *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije jugoslovenskih oblasti: od IV do početka VII veka*, Novi Sad 1960.
- Kovačević M., The Images of Dragons** = M. Kovačević, *The Images of Dragons in the Gothic Style Goldsmiths' Work of Zadar*, Ikon 2 (2009) 217–228.
- Kraft, Der Helm des römischen Kaisers** = K. Kraft, *Der Helm des römischen Kaisers. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der mittelalterlichen Herrscherinsignien*, in: *Gesammelte Aufsätze zur antiken Geldgeschichte und Numismatik I*, Darmstadt 1978, 133–144.
- Krauthajmer, Ćurčić, Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura** = R. Krauthajmer, S. Ćurčić, *Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura*, Beograd 2008.
- Krautheimer, Ćurčić, Early Christian and Byzantine Architecture** = R. Krautheimer, S. Ćurčić, *Early Christian and Byzantine Architecture*, New Haven 1992.
- Krsmanović, Mount Athos and Political Thought** = B. Krsmanović, *Mount Athos and Political Thought in the Slavic World*, in: *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Vol. I: *Plenary Papers*, ed. I. Ilyev et al., Sofia 2011, 156–166.
- Krsmanović, The Byzantine Province in Change** = B. Krsmanović, *The Byzantine Province in Change (On the Threshold Between the 10th and the 11th Century)*, Belgrade–Athens 2008.
- La Pala D'Oro** = *Il Tesoro di San Marco. 1. La Pala D'Oro*, ed. H. R. Hahnloser, Firenze 1965.
- Laiou, Exchange and Trade** = A. Laiou, *Exchange and Trade, Seventh–Twelfth Centuries*, in: *The Economic History of Byzantium II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 697–770.
- Laiou, Morrisson, The Byzantine Economy** = A. E. Laiou, C. Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007.
- Langó, Crescent-shaped Earrings** = P. Langó, *Crescent-shaped Earrings with Lower Ornamental Band*, in: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter*, 3, *Peripherie und Nachbarschaft*, edd. F. Daim, J. Drauschke, Mainz 2010, 369–410.
- Late Byzantine Glazed Pottery from Thrace** = *Late Byzantine Glazed Pottery from Thrace. Reading the archaeological finds*, edd. D. Papanikola-Bakirtzi, N. Zekos, Thessaloniki 2010.
- Laurent, Le thème** = V. Laurent, *Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle*, REB 15 (1957) 185–195.
- Leśny, Studia** = J. Leśny, *Studia nad początkami serbskiej monarchii Nemaniczków (połowa XI – koniec XII wieku)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1989.
- Lidov, A Byzantine Jerusalem** = A. Lidov, *A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre*, in: *Jerusalem as Narrative Space / Erzählraum Jerusalem*, edd. A. Hoffmann, G. Wolf, Leiden–Boston 2012, 63–103.
- Listine** = *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike I–X*, ed. S. Ljubić, Zagreb 1861–1891.
- Lounghis, 'Begrenzten Ökumene'** = T. Lounghis, *Die byzantinische Ideologie der 'begrenzten Ökumene' und die römische Frage im ausgehenden 10. Jh*, Byzantinoslavica 56 (1995) 117–128.
- Ljubinković, Manastir Lipovac** = M. Ljubinković, *Manastir Lipovac. Crkva svetog Stefana, kod Aleksinca*, AP 15 (1973) 124–125.
- Ljubinković, Manastir Veluće** = M. Ljubinković, *Manastir Veluće*, AP 15 (1973) 122–123.
- Macioszek, Celadons in China** = A. Macioszek, *Celadons in China, Their Fustat Finds and Imitations in the Islamic World*, in: *The Artistic Traditions of Non-European Culture II*, ed. B. Łakomska, Warsaw–Toruń 2009, 31–47.
- Madgearu, Byzantine Military Organization** = A. Madgearu, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th–12th Centuries*, Leiden–Boston 2013.
- Magdalino, Nelson, The Emperor** = P. Magdalino, R. Nelson, *The Emperor in Byzantine Art of the Twelfth Century*, BF 8 (1982) 123–183.
- Magdalino, The Empire of Manuel I Komnenos** = P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180*, Cambridge 1993.
- Makk, The Árpáds and the Comneni** = F. Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th century*, Budapest 1989.
- Maksimović, Verwaltungsstrukturen** = Lj. Maksimović, *Verwaltungsstrukturen in Byzanz und in den Balkanländern, Südosteuropa – Jahrbuch 26 (1996) 47–63*.
- Maksimović, Βυζάντιο και οι Σέρβοι** = Lj. Maksimović, *Βυζάντιο και οι Σέρβοι τον 11ο αιώνα: ζήτημα εσωτερικής ή εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας*, in: *Η Αυτοκρατορία σε κρίση (:) Το Βυζάντιο τον 11ο αιώνα (1025–1081)*, ed. B. N. Βλυσίδου, Αθήνα 2003, 75–85.
- Maksimović, Krsmanović, Byzantine Administration** = Lj. Maksimović, B. Krsmanović, *The Byzantine Administration in the Northern Balkans and Tsar Samuil*, in: *Европейският Югоизток през втората половина на X и началото на XI век. История и култура*, edd. B. Гюзелев, Г. Н. Николов, София 2015, 191–198.
- Mango, Introduction** = C. Mango, *Introduction*, in: *The Oxford History of Byzantium*, ed. C. Mango, Oxford – New York 2002.

- Marshall, *Catalogue of the Jewellery* = F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum*, London 1911.
- Maurer, *Kleine Geschichte Englands* = M. Maurer, *Kleine Geschichte Englands*, Bonn 2005.
- Meyer, *Glass from Quseir al-Qadim* = C. Meyer, *Glass from Quseir al-Qadim and the Indian Ocean trade*, Chicago 1992.
- Mavromatis, *Le kralj Milutin* = L. Mavromatis, *Le fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique 1978.
- Milinković, *Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen* = M. Milinković, *Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen in Serbien*, in: *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*, edd. H. Steuer, V. Bierbrauer, Berlin – New York 2008, 533–557.
- Milošević, *Medieval Settlement* = G. Milošević, *Medieval Settlement in the Suburbium of Braničevo*, Старица 42 (1991) 187–195.
- Minić, *Vukadin, Srednjovekovni Stalač* = D. Minić, O. Vukadin, *Srednjovekovni Stalač*, Beograd 2007.
- Morrisson, *Sodini, The Sixth-Century Economy* = C. Morisson, J.-P. Sodini, *The Sixth-Century Economy*, in: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh Through the Fifteenth Century I*, ed. A. E. Laiou, Washington D.C. 2002, 171–220.
- Mullett, *Theophylact of Ochrid* = M. Mullett, *Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop*, Aldershot 1997.
- Murešan, *Le patriarcat oecuménique* = D. I. Murešan, *Le patriarcat oecuménique et les patriarcats balkaniques (Tarnovo, Peć). Enjeux ecclésiastiques et impériaux au XIVe s.*, in: *Le patriarcat oecuménique de Constantinople et Byzance hors frontières (1204–1586)*, edd. M.-H. Blanchet, M.-H. Congourdeau, D. I. Murešan, Paris 2014, 203–242.
- Nicephori Bryennii *Historiarum libri quattuor* = Nicephori Bryennii *Historiarum libri quattuor*, ed. P. Gautier, Bruxelles 1975.
- Nicephori Gregorae *Byzantina historia* = Nicephori Gregorae *Byzantina historia II*, ed. L. Schopenus, Bonnae 1830.
- Nicetae Choniatae *Historia* = Nicetae Choniatae *Historia*, ed. J. A. van Dieten, Berlin – New York 1975.
- Notitiae EEC = *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. J. Darrouzès, Paris 1981.
- Nagy, *Dombó* = S. Nagy, *Dombó – Резултати истраживања на градини у Раковцу 1963–1969*, PBM 15 (1971) 161–185.
- Nehrlich, *Diplomatische Gesandtschaften* = D. Nehrlich, *Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ost- und Westkaisern 756–1002*, Bern 1999.
- Obolensky, *The Byzantine Commonwealth* = D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500–1453*, London 1974.
- Odo de Deogilo = *Ex Odonis de Deogilo Libro de via Sancti Sepulchri a Ludovico VII. Francorum rege suscepta*, ed. G. Waitz, Hannoverae 1882.
- Oikonomides, *Emperor of the Romans* = N. Oikonomides, *Emperor of the Romans – Emperor of the Romania*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 121–128.
- Oikonomidès, *Les listes* = N. Oikonomidès, *Les listes de présence byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.
- Oikonomides, *The Contents of the Byzantine House* = N. Oikonomides, *The Contents of the Byzantine House from the Eleventh to the Fifteenth Century*, DOP 44 (1990) 205–214.
- Ostrogorsky, *The Byzantine Empire* = G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, DOP 13 (1959) 1–21.
- Pancaroglu, *Perpetual Glory* = O. Pancaroglu, *Perpetual Glory. Medieval Islamic Ceramics from the Harvey B. Plotnick Collection*, New Haven – London 2007.
- Papanikola-Bakirtzi, *Dauterman-Maguire, Maguire, Ceramic art from Byzantine Serres* = D. Papanikola-Bakirtzi, E. Dauterman-Maguire, H. Maguire, *Ceramic art from Byzantine Serres*, Urbana and Chicago 1992.
- Papathanassiou, *Metallurgy and Metalworking Techniques* = M. K. Papathanassiou, *Metallurgy and Metalworking Techniques*, in: *The Economic History of Byzantium I*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 121–127.
- Parani, *On the Personal Life of Objects* = M. Parani, *On the Personal Life of Objects in Medieval Byzantium*, in: *The Material and the Ideal. Essays in Medieval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser*, edd. A. Cutler, A. Papaconstantinou, Leiden–Boston 2007, 157–176.
- Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo* = A. Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo, vescovo di Dulcigno, un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento, vita e opere*, Roma 1981.
- Petković, *Davidovac – Gradište* = S. A. Petković, *Davidovac – Gradište: zaštitna arheološka istraživanja na deonici autoputa E-75, Koridor 10 – južni krak*, in: *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, edd. V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović, Beograd 2012, 86–92.
- Pirivatrić, *Between Constantinople, Rome and Ohrid* = S. Pirivatrić, *Between Constantinople, Rome and Ohrid: A Short Survey of Church organization in the Serbian principalities 1019–1219*, in: *Cyril and Methodius: Byzantium and the World of the Slavs*, ed. A.-E. Tachiaos, Thessaloniki 2015, 655–664.
- Pirivatrić, *Death of Stefan Dušan* = S. Pirivatrić, *Death of Stefan Dušan. Contribution to the problem*, in: *Byzantium, New Peoples, New Powers: The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, edd. M. Kaimakamova, M. Salamon, M. Smorag Rozicka, Cracow 2007, 285–302.
- Pitarakis, *Les Croix-reliquaires* = B. Pitarakis, *Les Croix-reliquaires pectorales byzantines en bronze*, Paris 2006.
- Popović I., *Carnelian Finger Ring* = I. Popović, *Carnelian Finger Ring from Imperial Palace in Sirmium and Analogous Finger Rings from the National Museum in Belgrade*, 3HM 21/1 (2013) 157–166.
- Popović I., *Notes* = I. Popović, *Notes on Gold and Silver Objects from the Starčevo Find (Serbia)*, in: *Mélanges d'antiquité tardive*.

- De infima antiquitate. Studiola in honorem Noël Duval*, edd. C. Balmelle, P. Chevalier, G. Ripoll, Turnhout 2004, 217–224.
- Popović I., Roman Jewelry** = I. Popović, *Roman Jewelry in the Form of Hercules Symbols in the Central Balkans*, *Starinar* 49 (1998) 77–92.
- Popović M., Importation et production** = M. Popović, *Importation et production locale de céramique à Ras (fin XIe – début XIIIe siècle)*, in: *Recherches sur la céramique byzantine*, *Bulletin de correspondance hellénique, suppl. XVIII*, edd. V. Déroche, J.-M. Spieser, Paris–Athènes 1989, 119–130.
- Popović M., La résidence du despote Djuradj Branković** = M. Popović, *La résidence du despote Djuradj Branković dans le château de la forteresse de Smederevo*, *Balkanoslavica* 7 (1978) 101–112.
- Popović M., Les forteresses (1996)** = M. Popović, *Les forteresses dans les régions des conflits byzantinoserbes au XIVe siècle*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 67–87.
- Popović M., Les forteresses (1991)** = M. Popović, *Les forteresses du système défensif byzantin en Serbie au XI–XII siècle*, *Starinar* 42 (1991) 169–185.
- Popović M., Remanier la capitale** = M. Popović, *Remanier la capitale: techniques et fonctions*, in: *Remanier, metaphraser, fonction et technique de la reécriture dans le monde byzantin*, edd. S. Marjanović-Dušanić, B. Flusin, Belgrade 2011, 257–283.
- Popović M., Smederevo Fortress** = M. Popović *Smederevo Fortress*, Belgrade 2013.
- Popović M., Tvrđava Ras** = M. Popović, *Tvrđava Ras*, Beograd 1999.
- Popović M. St., Historische Geographie** = M. St. Popović, *Historische Geographie und Digital Humanities. Eine Fallstudie zum spätbyzantinischen und osmanischen Makedonien*, Mainz–Ruhpolding–Wiesbaden 2014.
- Popović M. St., Le changement des élites** = M. St. Popović, *Le changement des élites en Macédoine face à l'expansion serbe – Le cas de Skopje et ses environs au XIVe siècle*, in: *Proceedings 'Colloque International Byzance et ses voisins, XIIIe–XVe siècle: art, identité, pouvoir'*, Paris [у штампи].
- Popović V., La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars** = V. Popović, *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la mer Égée: le témoignage de l'archéologie*, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 3 (1978) 596–648.
- Popović V., Les témoins archéologiques** = V. Popović, *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin*, *Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité* 87/1(1975) 445–504.
- Popović V., Desingration und Ruralisation** = V. Popović, *Desingration und Ruralisation der Stadt im Ost-Illyricum vom 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr.*, in: *Palast und Hütte. Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor und Frühgeschichtlern*, edd. D. Papenfuss, V. M. Stročka, Mainz 1982, 545–566.
- Popović, Bikić, Vrsenice** = M. Popović, V. Bikić, *Vrsenice – kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje*, Beograd 2009.
- Prilozi za sbirku srpskih i bosanskih listina** = *Prilozi za sbirku srpskih i bosanskih listina*, ed. F. Rački, *Rad JAZU* 1 (1867) 124–164.
- Pseudo-Kodinos** = *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies* edd. R. Macrides, J. A. Munitiz, D. Angelov, Farnham–Burlington 2013.
- Radičević, Medieval Necropoles** = D. Radičević, *Medieval Necropoles of 9th–11th Century in the Lower Serbian Danube River Basin*, *Istros* 19 (2013) 469–514.
- Radić, Ο Συμμεών Ούρεσης Παλαιλόγος** = R. Radić, *Ο Συμμεών Ούρεσης Παλαιλόγος και το κράτος του μεταξύ της βυζαντινής και της σερβικής αυτοκρατορίας*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 195–208.
- Radojković, Romanska bronzana činiija** = B. Radojković, *Romanska bronzana činiija sa srednjovekovne tvrđave Rasa*, *Vesnik Vojnog muzeja* 19–20 (1974) 27–33.
- Radojković, Zapadni uticaji** = B. Radojković, *Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne u XIV i XV veku*, in: *Radovi sa simpozijuma „Srednjovekovna Bosna i evropska kultura” III*, Zenica 1973, 207–234.
- Réthy, Corpus II** = L. Réthy, *Corpus Nummorum Hungariae II*, Budapest 1907.
- Ross, Catalogue** = M. C. Ross, *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection II, Jewelry, Enamels and Art of the Migration Period*, Washington D. C. 1965.
- Ruseva-Slokoska, Roman Jewellery** = Lj. Ruseva-Slokoska, *Roman Jewellery: A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia*, London 1991.
- Schmalzbauer, Überlegungen zur Idee** = G. Schmalzbauer, *Überlegungen zur Idee der Oikumene in Byzanz*, in: *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik. Beiträge zum Symposium Vierzig Jahre Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger*, edd. W. Hörandner et al., Wien 2004, 408–419.
- Scriptores rerum hungaricarum I** = *Scriptores rerum hungaricarum tempore decum regumque stirpis arpadianae gestarum I*, ed. E. Szentpétery, Budapest 1937.
- Sinopoli, Approaches to Archaeological Ceramics** = C. Sinopoli, *Approaches to Archaeological Ceramics*, New York 1991.
- Spier, Byzantium and the West: Jewelry** = J. Spier, *Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium*, London 2012.
- Staecker, Rex regum et Dominus dominorum** = J. Staecker, *Rex regum et dominus dominorum: die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*, Stockholm 1999.
- Stahl, Zecca** = A. M. Stahl, *Zecca: The Mint of Venice in the Middle Ages*, Baltimore 2000.
- Stephenson, Byzantium's Balkan Frontier** = P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204*, Cambridge 2000.
- Swiencickij, Byzantinische Bleisiegel** = I. Swiencickij, *Byzantinische Bleisiegel in den Sammlungen von Lwow*, in: *Сборник въ память на проф. Петъръ Никовъ*, София 1940, 434–441.

- Škrivanić, *Idrisijevi podaci* = G. Škrivanić, *Idrisijevi podaci o Jugoslovenskim zemljama*, in: *Monumenta cartographica Jugoslaviae. Srednjovekovne karte II*, Beograd 1979, 27–32.
- Špehar, *Materijalna kultura* = P. Špehar, *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Beograd 2010.
- Špehar, *Remarks* = P. Špehar, *Remarks to Christianisation and Realms in the Central Balkans in the Light of Archaeological Finds (7 th–11 th c.)*, in: *Castellum, civitas, urbs. Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa*, edd. O. Heinrich-Tamáska et al., Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden/Westf. 2015, 71–95.
- Špehar, *Srpsko Podunavlje* = P. Špehar, *Srpsko Podunavlje u ranom srednjem vijeku*, in: *Dani Stjepana Gunjače 2*, ed. T. Šeparović, Split 2012, 335–360.
- Talbot, *Byzantine Monasticism and Liturgical Arts* = A.-M. Talbot, *Byzantine Monasticism and Liturgical Arts*, in: *Perception of Byzantium and its Neighbors*, ed. O. Z. Pevny, New York 2000, 22–39.
- Talbot, *Pilgrimage to Healing Shrines* = A.-M. Talbot, *Pilgrimage to Healing Shrines: The Evidence of Miracle Accounts*, DOP 56 (2003) 153–173.
- The Glory of Byzantium* = *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, edd. H. C. Evans, W. D. Wixom, New York 1997.
- Theiner, *Vetera monumenta Slavorum* = A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia I*, Romae 1863.
- Theophylacti Achridensis Epistulae* = *Theophylacti Achridensis Epistulae*, ed. P. Gautier, Thessalonique 1986.
- Urkunden zur älteren Handels I* = *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I*, edd. G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, Wien 1856.
- Vida, *Local or Foreign Romans?* = T. Vida, *Local or Foreign Romans? The Problem of the Late Antique Population of the 6th–7th Centuries AD in Pannonia*, in: *Foreigners in Early Medieval Europe: Thirteen International Studies on Early Medieval Mobility*, ed. D. Quast, Mainz 2009, 233–259.
- Vikan, *Art, Medicine, and Magic* = G. Vikan, *Art, Medicine, and Magic in Early Byzantium*, DOP 38 (1984) 65–86.
- Vinski, *Novi ranokarolinški nalazi* = Z. Vinski, *Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji I*, VAMZ 10–11 (1977–1978) 143–190.
- Vogt, *Technologie des céramiques byzantines* = Ch. Vogt, *Technologie des céramiques byzantines à glacure d'époque Comnène, Les décors incisés: les outils et leurs traces*, CA 41 (1993) 99–110.
- Wade Haddon, *Fourteenth Century Fine Glazed Wares* = R. A. Wade Haddon, *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in the Iranian World and Comparisons with Contemporary Ones from the Golden Horde and Mamlūk Syria/Egypt*, PhD Thesis, University of London 2011.
- Waksman et al., *The main 'Middle Byzantine Production'* = S. Y. Waksman, N. D. Kontogiannis, S. S. Skartsis, G. Vaxevanis, *The main 'Middle Byzantine Production' and pottery manufacture in Thebes and Chalcis*, *The Annual of the British School at Athens* 109/1 (2014) 379–422.
- Wasilewski, *Le thème* = T. Wasilewski, *Le thème byzantin de Sirmium – Serbie au XIe et XIIe siècle*, ZRVI 8/2 (1964) 465–482.
- Werner, *Slawische Bügelfibeln* = J. Werner, *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*, in: *Reinecke Festschrift: zum 75. Geburtstag von Paul Reinecke*, edd. G. Behrens, J. Werner, Mainz 1950, 150–172.
- Wilckens, *Die textilen Künste* = L. von Wilckens, *Die textilen Künste. Von der Spätantike bis um 1500*, München 1991.
- Yeroulanou, *Diatrēta* = A. Yeroulanou, *Diatrēta: Gold Pierced-Work Jewellery from the 3rd to the 7th Century*, Athens 1999.
- Zacos, Nesbitt, *Byzantine Lead Seals II* = G. Zacos, J. W. Nesbitt, *Byzantine Lead Seals II*, Bern 1984.
- Zečević, *Glass of Novo Brdo* = E. Zečević, *Glass of Novo Brdo and Its Significance in Late Medieval Glass Production*, in: *Annales du 18e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, edd. D. Ignatiadou, A. Antonaras, Thessaloniki 2012, 414–418.
- Zekos, *A glazed pottery workshop in Thrace* = N. Zekos, *A glazed pottery workshop in Thrace*, in: *Actes du VIIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athenes 2003, 456–458.
- Žeravica, *Glasgegenstände der Lokalität Popovica* = Z. Žeravica, *Glasgegenstände der Lokalität Popovica (Ostserbien) aus dem XI–XII Jahrhundert*, in: *Verre médiéval aux Balkans (Ve–XVe s.)*, ed. V. Čubrilović, Belgrade 1975, 53–63.
- Živković, *De conversione Croatorum et Serborum* = T. Živković, *De conversione Croatorum et Serborum. A lost source*, Belgrade 2012.
- Živković, *The Golden Seal* = T. Živković, *The Golden Seal of Stroimir*, IČ 55 (2007) 23–29.
- Živojinović, *La frontière serbobyzantine* = M. Živojinović, *La frontière serbobyzantine dans les premières décennies du XIVe siècle*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 57–66.
- Živojinović, *Le grand čelnik Radič* = M. Živojinović, *Le grand čelnik Radič*, in: *Κλητόριον εις εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, ed. Φλ. Ευαγγελάτου-Νοταρά, Τ. Μανιάτη-Κοκκίνη, Αθήνα–Θεσσαλονίκη 2005, 387–402.
- Αντωνάρας, *Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια* = Α. Αντωνάρας, *Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια. Συμβολή σε θέματα διάδοσης, παραγωγής, τυπολογίας και χρήσης*, ΔΧΑΕ 45 (2006) 423–434.
- Μπακιρτζής, *Βυζαντινά τσουκαλολάγνηα* = Χ. Μπακιρτζής, *Βυζαντινά τσουκαλολάγνηα*, Αθήνα 1989.
- Παπαγεωργίου, *Βυζάντιο και Σέρβοι* = Αγγ. Παπαγεωργίου, *Βυζάντιο και Σέρβοι: Το ζήτημα των εκστρατειών του Ιωάννη Β' Κομνηνού εναντίον των Σέρβων*, Εώα και Εσπέρια, τ. Η' (2012) 353–366.
- Το Βυζάντιο* = *Το Βυζάντιο ως Οικουμένη*, ed. Ε. Χρυσός, Αθήνα 2005.

СПИСАК САРАДНИКА СА АФИЛИЈАЦИЈАМА*

др ВЕСНА БИКИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
vesna.bikic@gmail.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

др СТАНОЈЕ БОЈАНИН, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
sbojanin@gmail.com

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ИВАН БУГАРСКИ, научни сарадник
Археолошки институт, Београд
ivan.bugariski@gmail.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

ма УГЉЕША ВОЈВОДИЋ
Студент докторских студија археологије на Филозофском факултету, Универзитет у Београду
littledukeugljesa@gmail.com

МИЛА ГАЈИЋ, виши кустос
Музеј примењене уметности, Београд
mila.gajic@mpu.rs

др ЕМИНА ЗЕЧЕВИЋ, музејски саветник
Народни музеј у Београду
emina.zecevic@gmail.com

др МИЛОШ ИВАНОВИЋ, научни сарадник
Историјски институт, Београд
misaveritatem@gmail.com

*Средњовековне српске земље (13-15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси (бр. 177029)

др ПРЕДРАГ КОМАТИНА, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
Predrag.Komatina@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др БОЈАНА КРСМАНОВИЋ, виши научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
bojana.krsmanovic@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ГОРДАНА МИЛОШЕВИЋ ЈЕВТИЋ, доцент
Архитектонски факултет, Београд
gordana.milosevic@arh.bg.ac.rs

*Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије (бр. 177007)

др МАРИНА ОДАК МИХАИЛОВИЋ
независни истраживач
marinaodak4@gmail.com

др СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
srdjan.pirivatric@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ИВАНА ПОПОВИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
ivrop@eunet.rs

*Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије (бр. 177007)

др МАРКО ПОПОВИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
dama.popovic@yahoo.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

---

* Звездицом су означени називи пројеката Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у оквиру којих су написани радови појединих аутора у овој публикацији.

др МИХАИЛО СТ. ПОПОВИЋ, доцент
Институт за истраживање средњег века, Аустријска академија наука, Беч
Mihailo.Popovic@oeaw.ac.at
Digitising Patterns of Power (DPP): Peripheral Mountains in the Medieval World;
Tabula Imperii Byzantini (TIB)

МИЛИЦА РАДИШИЋ, истраживач-сарадник
Археолошки институт, Београд
mveselicic@yahoo.com
*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

мр ГОРДАНА СИМИЋ, архитекта – конзерватор
Републички завод за заштиту споменика културе, Београд
gordanasimicbgd@gmail.com

ДРАГАНА СПАСИЋ-ЂУРИЋ, музејски саветник
Народни музеј Пожаревац
antinoj@open.telekom.rs

др ПЕРИЦА ШПЕХАР, доцент
Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за археологију
perica.spehar@gmail.com
*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

РЕПРОДУКОВАНЕ ПОКРЕТНЕ ПРЕДМЕТЕ ЧУВАЈУ:

Архив манастира Хиландара: сл. 15
Архив САНУ: сл. 89
Војвођански музеј: сл. 72
Завичајни музеј Јагодина: сл. 95
Завичајни музеј Књажевац: сл. 35б
Завичајни музеј Пљевља: сл. 36а
Музеј града Београда: сл. 40в
Музеј Крајине у Неготину: сл. 37в
Музеј примењене уметности: сл. 44б, 106, 107, 114
Музеј „Рас“: сл. 39в, 67, 68, 73, 75
Музеј Срема: сл. 43а
Музеј у Приштини: сл. 110
Музеј у Смедереву: сл. 100, 109
Народни музеј Краљево: сл. 98
Народни музеј Крушевац: сл. 99б–в, 102
Народни музеј Ниш: сл. 41а–б, 70
Народни музеј у Београду: сл. 16, 35а, 36б, 37б, 38, 39а–б, 40а–б,
41в, 42, 43б, 44а, 46, 71, 74, 76–87, 93, 96, 103, 104, 105,
108, 113
Народни музеј Чачак: сл. 94
Приватно власништво, Београд, Србија: сл. 113
Приватно власништво, САД: сл. 111, 112
Републички завод за заштиту споменика културе: сл. 32, 33
Уметничко-историјски музеј у Бечу: сл. 37а

ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА

Весна Бикић: сл. 97а, 101
Небојша Борић: сл. 28
Станко Костић: сл. 11
Слободан Ненадовић: сл. 90
Јован Нешковић: сл. 17
Стефан Поп-Лазич: сл. 66, 99а
Марко Поповић: сл. 21, 23, 24
Драгана Спасић-Ђурић: сл. 53–58
Небојша Степановић: сл. 27
Бикић, *Средњовековна керамика Београда*: сл. 65/1
Винча: сл. 48
Марјановић-Вујовић, Томић, *Накић на тилу Србије*: сл. 51
Милошевић Г, *Стиановање у средњовековној Србији*: сл. 22, 25, 59–63
Поповић Д., *Средњовековни нагробни сџоменници у Дечанима*: сл. 91
Поповић Д., *Прилој њознавању средњовековних нагробних њлоча*: сл. 91
Поповић М., *Београдска њврђава*: сл. 18
Поповић М., *Смедеревски њрад*: сл. 19, 20
Поповић П., *Сџоменница*: сл. 26
Поповић С., *Крст у крују*: сл. 29–31
Викић, *Vizantijski nakit u Srbiji*: сл. 69
Викић, *Trpezno posuđe*: сл. 97б
Вјелажас, *Byzantine Amphorae*: сл. 65/4–5
Ivanišević, *Barbarian Settlements*: сл. 47
Joannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, Vitruvius 26–2, Colour
facsimile, Militos Publishers, Athens 2000: сл. 3
Роповић М., *Tvrđava Ras*: сл. 65/2–3
Роповић, Викић, *Vrsenice*: сл. 50

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

Издавачи

СРПСКИ КОМИТЕТ ЗА ВИЗАНТОЛОГИЈУ
srvizkom@gmail.com

ЈП СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК
Јована Ристића 1, 11000 Београд
www.sglasnik.com

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ,
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Кнез Михаилова 35, 11000 Београд, Србија
inst.byz@vi.sanu.ac.rs

ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ И ГРАФИЧКА ОПРЕМА

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

ЛЕКТОРИ

МИРЈАНА РАДОВАНОВИЋ
АЛЕКСАНДРА АНТИЋ

КАРТЕ

НЕВОЈША ШУАЕТИЋ

ТИРАЖ

500 ПРИМЕРАКА

ШТАМПА

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД

ISBN 978-86-519-2009-0

ISBN 978-86-519-2008-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(495.02)"04/14"

930.85(497.11)"04/14"

94(4-12)"04/14"

73/75.033.2(497.11)

ПРОЦЕСИ византизације и српска археологија / уредник Весна Бикић ;
[карте Небојша Шулетић]. - Београд : Српски комитет за византологију :
Службени гласник : Византолошки институт САНУ, 2016 (Београд : Службени
гласник). - 212 стр. : илустр. ; 29 см. - (Византијско наслеђе и српска
уметност ; 1)

"Поводом 23. међународног конгреса византијских студија" ---> прелим. стр.

- Тираж 500. - Списак сарадника са афилијацијама: стр. 207-208. - Напомене
и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 189-206.

ISBN 978-86-519-2009-0 (СГ)

ISBN 978-86-519-2008-3 (низ)

а) Уметност, византијска - Рецепција - Србија б) Византија - Културна
историја - Средњи век с) Србија - Културна историја - Средњи век

COBISS.SR-ID 225078540

